

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

การศึกษารูปแบบการจัดการและพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน
จังหวัดน่าน

Study Project for Management and Development
Of the Community Forest Network in Nan Province

โดย

สถาพร สมศักดิ์ และคณะ

ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ธันวาคม 2545

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

การศึกษารูปแบบการจัดการและพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน
จังหวัดน่าน

Study Project for Management and Development
Of the Community Forest Network in Nan Province

โดย

สถาพร สมศักดิ์ และคณะ

ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

Rogunvong

ธันวาคม 2545

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ข
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
สารบัญแผนผัง	83
 บทที่ 1 บทนำ	 1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 คำถามวิจัย	3
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.5 นิยามศัพท์	4
1.6 พื้นที่การศึกษาวิจัย	4
1.7 กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย	5
 บทที่ 2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	 6
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้	6
2.2 การกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้	9
2.3 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เฉพาะบางมาตรา	10
2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
 บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	 14
3.1 การดำเนินการวิจัย	14
3.1.1 การดำเนินการวิจัยระยะที่ 1	16
3.1.2 การดำเนินการวิจัยระยะที่ 2	17
3.2 ปัญหาในการดำเนินงาน	17
3.3 การแก้ไขปัญห	18
3.4 คำถามที่เกี่ยวข้องในการศึกษาวิจัย	18

บทที่ 4 ผลการศึกษา	19
4.1 สภาพชุมชนและศักยภาพในการรักษาป่าชุมชนใน 3 ระดับ	20
- ระดับหมู่บ้าน (บ้านกึ่งม่วง)	20
- ระดับตำบล (ตำบลศิลาแดง)	27
- ระดับอำเภอ (อำเภอบ้านหลวง)	47
4.2 ผลการศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนใน 3 ระดับ	59
- ระดับหมู่บ้าน (บ้านกึ่งม่วง)	59
- ระดับตำบล (ตำบลศิลาแดง)	63
- ระดับอำเภอ (อำเภอบ้านหลวง)	71
4.3 ผลการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนใน 3 ระดับ โดยร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชน	74
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย	76
5.1 รื้อค้นพบจากการศึกษาวิจัย	77
5.1.1 รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในระดับหมู่บ้าน	77
5.1.2 รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในระดับตำบล	78
5.1.3 รูปแบบการจัดการป่าชุมชนในระดับอำเภอ	80
5.2 ปัจจัยและเงื่อนไขที่ทำให้สำเร็จหรือล้มเหลวของการจัดการป่าชุมชนใน 3 ระดับ	81
5.3 ข้อเสนอแนะต่อการจัดการป่าชุมชนในระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล และระดับอำเภอ	82
5.4 ข้อเสนอแนะเชิงวิจัย	82
5.5 การวิเคราะห์ข้อมูลรูปแบบการจัดการป่าที่สามารถนำไปพัฒนาและขยายเครือข่าย	84
ระดับจังหวัด	
5.5.1 ระดับหมู่บ้าน	84
5.5.2 ระดับตำบล	84
5.5.3 ระดับอำเภอ	84
5.6 การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนในระดับจังหวัดจะนำไปสู่ความร่วมมือ	85
ในการผลักดันระดับนโยบายได้อย่างไร	
ภาคผนวก	87
บรรณานุกรม	96
ประวัติทีมวิจัย	98

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษารูปแบบการจัดการและพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน จ.น่าน เป็นการ ศึกษาเชิงคุณภาพ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาวิจัยเพื่อ 1.) ศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดย องค์การชุมชนในระดับหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ 2.) เพื่อนำรูปแบบที่มีประสิทธิภาพไปพัฒนาเครือ ข่ายป่าชุมชนในระดับจังหวัด 3.) เพื่อประสานความร่วมมือของเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัด ผลักดัน ระดับนโยบายเป็นการศึกษารูปแบบการจัดการและพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ วันที่ 1 ตุลาคม 2543 ถึง 1 ธันวาคม 2545

ผลการศึกษา พบว่ารูปแบบการจัดการในระดับหมู่บ้านกึ่งมั่ว่ง เป็นการรักษาป่าชุมชนโดย มีผู้นำในด้านต่าง ๆ เข้ามามีปัจจัยหลักที่ทำให้มีการจัดการรักษาป่าอย่างเป็นรูปธรรม เกิดจากผู้ นำได้นำปัญหามาวิเคราะห์ให้กับชุมชนได้เข้าใจปัญหา โดยเฉพาะผู้นำเป็นทางการขณะนั้นได้เห็นปัญหา ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จึงได้มีการประชุมชี้แจงให้ชาวบ้านได้เข้าใจและตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิด ขึ้นกับตนเองและหมู่บ้านจึงเกิดกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าชุมชนตามมา เช่น การบวชป่า การกำหนด ระเบียบการรักษาป่า การทำแนวกันไฟ การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์ การตรวจป่า การปลูกป่าเสริม ทำให้สภาพแวดล้อมที่เคยเสื่อมโทรมกับพื้นที่ดินสภาพความอุดมสมบูรณ์ให้กับหมู่บ้าน

การจัดการในระดับตำบลศิลาแลงพบว่า การรักษาป่าชุมชนเกิดจากปัญหาการตัดไม้ทำลาย ป่าบริเวณเขตป่าต้นน้ำของตำบลศิลาแลง ทำให้ผู้นำในยุคแรก (2510) ได้นำปัญหาเข้าสู่การแก้ไขใน ระดับสภาตำบล และในปี 2540 ก็มีการปรับเปลี่ยนจากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยกลุ่มคนที่เข้าไปเป็นผู้นำ อบต. ส่วนใหญ่ก็มีจิตสำนึกในการรักษาป่าชุมชน จากการศึกษา พบว่า การรักษาป่าชุมชนชาวบ้าน 7 หมู่บ้านในตำบลศิลาแลงจะมีส่วนร่วมในการรักษาป่ากันทั้ง ตำบล เห็นได้จากการบริหารการจัดการป่าชุมชน จะพบว่ามีกลุ่มรักษาป่าชุมชนอยู่ 2 กลุ่ม กลุ่มแรก จะเป็นกลุ่มผู้นำทางการ (อบต.) โดยจะให้การสนับสนุนงบประมาณจาก อบต. และจะมีการ ประสานงานไปยังอุทยานแห่งชาติออยภูคาจัดทำโครงการ ที่ผ่านมาก็ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ ในเรื่องการจัดการไฟป่า (ทำแนวกันไฟ) กลุ่มที่สอง กลุ่มผู้นำตามธรรมชาติได้รับงบประมาณ สนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมของธนาคารออมสิน เป็นการแยกโครงสร้างจาก อบต. มีการ แบ่งบทบาทการทำงานให้กับคณะกรรมการชัดเจน และบุคคลที่เข้ามาในกลุ่มคณะกรรมการจำนวน ครั้งหนึ่งเป็น อบต. แต่ทำงานในกลุ่มนี้

สำหรับการจัดการป่าของกลุ่มบ้านหลวงหวงป่า พบว่า กระบวนการทำงานจะมีการส่งตัว แทนในระดับหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ เข้าไปเป็นคณะกรรมการของกลุ่มบ้านหลวงหวงป่า และได้มี กลุ่มบุคคลในระดับอำเภอที่มีแนวคิดในด้านการอนุรักษ์ป่าที่มาจากกลุ่มข้าราชการและนักธุรกิจเอกชน ทำให้เป็นตัวเชื่อมประสานกลุ่มแกนนำเก่า และแกนนำใหม่ เข้ามาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันนำไปสู่

การจัดทำโครงการขอลงสนับสนุนงบประมาณ จากการมีงบประมาณลงไปสนับสนุนทำให้กลุ่มรักษาป่าในแต่ละหมู่บ้าน ได้มีส่วนร่วมในการรักษาป่า ที่ร่วมกันรักษาป่าผืนใหญ่ทั้งอำเภอ เห็นได้จากการแบ่งหมวดหมู่ในแต่ละตำบลไปทำแนวกันไฟ โดยแบ่งเขตรับผิดชอบในแต่ละช่วง ทำให้เห็นพลังความเข้มแข็งและเกิดจิตสำนึกให้กับชาวบ้าน รูปแบบการจัดการป่าผืนใหญ่ทั้งอำเภอที่ได้กล่าวมา ได้ขยายและพัฒนาป่าชุมชนเข้าไปถึงระดับหมู่บ้านของอำเภอบ้านหลวง ให้มีป่าชุมชนในระดับหมู่บ้าน ได้แก่

1. ตำบลป่าคาหลวง (บ้านวังยาว) 2. ตำบลลวด (บ้านดอย, บ้านดอนและบ้านสวนเสด็จ)
3. ตำบลบ้านฟ้า (บ้านเป่า, บ้านนาวิ, บ้านฟ้า, บ้านทุ่งซ่า, บ้านดู่, บ้านป่าด่าง, บ้านค้อและบ้านโป่งศรี)
4. ตำบลบ้านฟ้า (บ้านเกษตรสมบูรณ์, บ้านฟ้าใต้, บ้านฟ้าเหนือ, บ้านฟ้ากลางและบ้านห้วยตึ่ม)

การจัดการป่าชุมชนทั้ง 3 รูปแบบทั้งในระดับหมู่บ้าน ตำบลและระดับอำเภอ พบว่าลักษณะการจัดการป่าชุมชนแบบยั่งยืน ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่นและการกระตุ้นสนับสนุนและความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนภายนอก อย่างไรก็ตามดูเหมือนการจัดการป่าชุมชนใน 3 ระดับ มีความเกี่ยวข้องกันในระดับเครือข่ายนั้น ที่มีระดับแกนนำที่มีจิตสำนึกและความเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ตามความเหมาะสมกับพื้นที่ เพราะการจัดการรักษาป่าชุมชนยังมีปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ อีกมาก ตั้งแต่ระดับนโยบาย ถึงระดับชาวบ้านที่ต้องตัดสินใจและดำเนินการร่วมกัน หากดูรวมทั้งในระดับนโยบายและระดับพื้นที่ต่อไป

Abstract

This is a qualitative study of models of management and development of the community forest network in Nan Province. The objectives were to

- 1) Study the models of management of community forest, through community organisations at the village, sub-district and district levels.
- 2) To take the effective models for developing the community forest network to the province level
- 3) To link efforts of the provincial community forest networks to advocacy at the policy level.

The study was conducted through a participatory approach from 1 October 2000 to 1 December 2002.

The study found that the model of management in the village level of Baan Ging Muang for conservation of the community forest involved several different leaders. They developed fundamental and practical concepts of management of conservation of the forest. Leaders began by analysing the problems together with the villagers, so that they could understand the problems. Especially the formal leaders at that time could see the problems which might arise in the future. An explanatory meeting was held for the villagers, so they could understand and consider the impacts which would arise for their families and the village as a result. The conservation activities of the community forest included, for example the ordination of the forests (gaan buat paa), the setting up of regulations and the fire breaks, putting up signs, forest patrols, and additional tree planting. This allowed the formerly degraded landscape to be regenerated to a fertile forest for the village.

At the sub-district level in Sillaalaeng sub-district, conservation of the community forest began in 1968 with the realisation that the forest areas in the protected watershed areas were being destroyed. At that time, leaders took the problems to the "Sub-district Council". Later, in 1997, the Sub-district Council was transformed into the Tambon Administrative Organisation (OBTs) which were set up consisting of a group of elected representatives of the villages in the sub-district. Most of these members of the OBT are concerned with the conservation of the community forest. The study found that villagers from 7 villages participated in the conservation of the forest in the entire Sillaalaeng sub-district. The administration of the community forest management has been split into 2

groups. The first group for the conservation of the community forest were the formal leaders of the OBT who were supported by a budget from the OBT and who would work with officials projects in the National Park Doi Pukaa. In the past, they had also received support and funds for forest fire management (to make a fire break).

The second group was a group of informal or traditional community leaders. These received money and support from the Social Fund of the government's Savings Bank. This group is separate from the structure of OBT and there is a clear distribution of roles within the committee group. Half of the members of the committee are members of the OBT.

As for the management of the forest of the *Baan Luang Huang Paa* Group ("Luang" village group who jealously guard the forest). There is a process of sending representatives from the village, Tambon and district levels to be in the "*Baan Luang Huang Paa*" district forest committee. Within this district committee, there is also a group individuals which come from government and private businesses who are interested in conservation of the forest. So there is a link with these groups and the community leaders, old and new, so they can participate and discuss lessons learned. They work together to propose a project and budgets. Once a budget has been established, this committee can support the conservation of the forest group in each village, so that there is participation in the conservation of the forest. Responsibilities were divided amongst different villages in each sub-district for making fire break. This identification of boundaries allows us to see the strength of the villagers determination and increases the realisation amongst the villagers of their responsibilities. The model of management of the forest in most places throughout the district mentioned above can be replicated so that the experience is used at the village level throughout the district of Baan Luang so that there is a community forest at the village level. For example, 1. In Baan Kaa Luang sub-district (Baan Wang Yaaw) 2. Suad sub-district (Baan Doi, Baan Don and Baan Suan Sadet) 3. Baan Faa sub-district (Baan Pao, Baan Naawii, Baan Faa, Baan Thung Khaa, Baan duu, Baan Paa Tang, Baan Keu and Baan Prongsiri). 4. Baan Pii sub-district (Baan Kaset Sombun, Baan Pii Tai, Baan Pii Nuea, Baan Pii Glang, and Baan huay Tuem).

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่านได้มีการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยจิตสำนึกของชุมชนในแต่ละชุมชนในห้วง 30 ปี ที่ผ่านมามีในแต่ละชุมชนก็ได้แสดงพลังการอนุรักษ์ป่าชุมชนในเขตหมู่บ้าน ตำบล อำเภอของตนเอง เช่นกรณีอำเภอบ้านหลวง ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว บ้านกุ่มม่วง อำเภอสันติสุข เป็นต้นอย่างการจัดการป่าชุมชน ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชน กับสภาพแวดล้อม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคเกษตร พร้อมกับการฟื้นฟูสภาพป่าและสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชนของตนเองได้อย่างยั่งยืน ในปี 2542 มูลนิธิอภัยภูเบศรมีเครือข่ายป่าชุมชน จำนวน 89 (๘๙) แต่ละจุดยังขาดการเชื่อมเครือข่ายอย่างเป็นรูปธรรมและชัดเจน ซึ่งป่าชุมชนในแต่ละจุดเช่นกรณีตัวอย่างของชุมชนบ้านกุ่มม่วง ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน เป็นหมู่บ้านที่เป็นจุดเริ่มต้นแนวคิดการบวรป่า และกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ถือเป็นจุดที่เกิดขึ้นในช่วงต้น ๆ ของการประยุกต์วิธีทางศาสนาเข้ามาเป็นกุศโลบายในการรักษาป่าชุมชน ชุมชนบ้านกุ่มม่วง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในการทำสวน ทำไร่เป็นวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงอาศัยป่าเป็นแหล่งปัจจัย 4

จากคุณค่าจากการพึ่งพิงป่าทำให้ชุมชนได้สนใจในความอุดมสมบูรณ์ที่กำลังลดลงและหายไป ทำให้ผู้นำโดย ท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ ซึ่งเป็นชาวบ้านกุ่มม่วงโดยกำหนดทำให้ได้เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลง และได้เป็นผู้จุดประกายในการรักษาป่าชุมชนได้ขยายแนวคิดในระดับภาคเหนือ และระดับประเทศ ทำให้ชุมชนบ้านกุ่มม่วง ได้ตระหนักและเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และทำให้ชุมชนที่ท่าไร่ข้าวไกล ๆ หมู่บ้านได้ยกไร่ของตนเอง ให้เป็นป่าสาธารณะของหมู่บ้าน ทำให้มีการขยายเขตป่าชุมชนของหมู่บ้านเพิ่มขึ้นมีทั้งหมด 15,000 ไร่ นอกจากนั้นทางชุมชนบ้านกุ่มม่วงได้มีการออกกฎระเบียบและการใช้ประโยชน์จากป่าขึ้นด้วย

กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนระดับตำบลศิลาแลง เป็นตำบลหนึ่งที่มีการรักษาป่าชุมชนโดยผ่านผู้นำในระดับตำบล หรือ อบต. ในปัจจุบันโดยระดับตำบลจะมีการนำปัญหาของหมู่บ้านไปคุยแลกเปลี่ยนในระดับตำบล ทำให้ผู้นำได้เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ป่าและได้ขยายแนวคิดจากผู้นำในระดับตำบล ผ่านไปให้ความรู้กับผู้นำชุมชน ชาวบ้านได้เห็นเป็นแนวทางและได้ทราบมติของคณะกรรมการระดับตำบล ในระดับเวทีชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งในมติของตำบล ได้มีกิจกรรมที่นำสนใจคือการร่วมกันตรวจป่าโดยร่วมกันระหว่างชาวเขาและชาวไทยที่ร่วมกันรักษาป่า โดยในระยะแรก ๆ ได้อาศัยองค์กรเหมือนฝ่ายเป็นผู้บริหารจัดการในช่วงแรก ๆ

กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านหลวงหวงป่า อ.บ้านหลวง เป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์ป่าเกิดจากการรวมตัวกันของชาวบ้าน เพื่อต่อต้านและขับไล่การสัมปทานป่าไม้ ในปี 16-18 จากเหตุการณ์ในการต่อสู้ในครั้งนั้นทำให้เห็นการต่อสู้ของชุมชนที่รักษาป่าไว้ได้ทำให้เห็นเป็นแบบอย่างที่ประสบผลสำเร็จ ทำให้มีหลาย ๆ ในระดับจังหวัดและประเทศ จนได้รับรางวัลกลุ่มอนุรักษ์ป่าดีเด่น (รางวัลคนดีศรีสังคม ปี 2539) ก็จะมีกฎระเบียบในการดูแลจัดการป่า โดยชุมชนเป็นผู้กำหนดให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมของการใช้ของชุมชนนั้น ๆ

สภาพปัญหาของป่าไม้จังหวัดน่านมีสาเหตุจากการเปลี่ยนแปลงและความสมบูรณ์ลดลง จากสาเหตุหลายประการ จากการสำรวจโดยกรมพัฒนาที่ดินโดยภาพถ่ายดาวเทียมเมื่อปี 2528 พบว่าพื้นที่ป่าที่เหลือ 6,577,715 ไร่ ในปี 2520 และกรมป่าไม้พบสถิติในช่วงระยะเวลา 3 ปี ระหว่างปี 2525 - 2528 ว่าการบุกรุกทำลายป่าจังหวัดน่านมีอัตราสูงสุดเป็นอันดับสองของภาคเหนืออีกด้วย ซึ่งประกอบกับปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจจะอยู่ในสภาวะถดถอยทำให้มีการเลิกจ้างแรงงานเป็นจำนวนมาก ผู้ใช้แรงงานดังกล่าวส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด จึงได้กลับภูมิลำเนาเดิมและจังหวัดน่านเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีผู้ใช้แรงงานเดินทางกลับภูมิลำเนาเป็นจำนวนมาก และได้ยึดอาชีพทำการเกษตรกรรมเป็นอาชีพเพื่อเลี้ยงครอบครัว ซึ่งส่งผลกระทบต่อ การบุกรุกพื้นที่ป่า เป็นพื้นที่ทำการเกษตรกรรมมาก ยิ่งขึ้นอันจะทำให้พื้นที่ป่าลดลง

จากปัญหาที่ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชน จะเห็นได้ว่าการจัดการป่าชุมชนของตนเองเท่านั้น ที่จะทำให้ป่ากลับคืนมาโดยมีการกำหนดแนวเขตอนุรักษ์ รวมถึงกฎระเบียบเพื่อรักษาและใช้ประโยชน์อย่างสมดุลย์ทางระบบนิเวศน์โดยใช้แนวทางคนกับป่าอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนกระบวนการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนดังกล่าวนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี 2540 ที่ให้ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมมีสิทธิอนุรักษ์ฟื้นฟูโดยมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เพื่อเป็นการหาคำตอบว่ามีกี่ชุมชนในจังหวัดน่านมีการอนุรักษ์ มีการจัดการป่าชุมชนในการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน และจะสามารถร้อยรัดกันเป็นเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนระดับจังหวัดได้อย่างไร โดยมีผลต่อเนื่องถึงการประสานความร่วมมือ ในการผลักดันนโยบายต่อไป จังหวัดน่านเป็นต้นกำเนิดแม่น้ำน่านเป็นชุมชนต้นน้ำที่รักษาป่า และมีการทำลายทรัพยากรในปริมาณที่มากเป็นห่วง และเกิดผลกระทบต่อชุมชนเอง ทำให้ชุมชนที่รักษาป่าชุมชนได้รวมกันเป็นกลุ่มและเป็นเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน ซึ่งมีการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ โดยชุมชนในลักษณะเฉพาะหมู่บ้าน เครือข่ายลุ่มน้ำทั้งตำบล และรวมถึงการดูแลในระดับอำเภอ ซึ่งการดูแลรักษาป่าชุมชนของหมู่บ้านได้มีกิจกรรมที่ดำเนินงาน เช่น การทำแนวกันไฟ ทำแนวเขต การสำรวจป่าทุกเดือนในปัจจุบันมีกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนจังหวัดน่าน มีไม่ต่ำกว่า 250 ป่า ในพื้นที่ 14 อำเภอ และ 1 กิ่งอำเภอในจังหวัดน่าน

ดังนั้น ทีมศึกษาวิจัยซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ทำงานประสานงานด้านการจัดการเรียนรู้ป่าชุมชน ได้เห็นว่าการดำเนินงานด้านการจัดการป่าชุมชนในจังหวัดน่านนั้น มีหลากหลาย ตั้งแต่มีการรักษาในระดับหมู่บ้าน ระดับตำบลและระดับอำเภอในจังหวัดน่าน ทางทีมศึกษาวิจัยจึงได้คัดเลือกหมู่บ้าน ตำบล และอำเภอที่ได้รับการป่าได้ประสบผลสำเร็จ มีคณะมาศึกษาดูงานพร้อมที่จะเป็นแบบอย่างได้ ในเรื่องการจัดการป่าชุมชนและขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าชุมชน ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด ประเทศ รวมถึงภูมิภาคเอเชียต่อไปได้

ทางทีมวิจัยได้เลือกวิธีการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกันระหว่าง นักวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย นักวิจัยท้องถิ่นจากตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนในพื้นที่รักษา 3 ระดับ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการสำรวจข้อมูลกลุ่มองค์กรชุมชนที่รักษาป่าชุมชนในลักษณะการศึกษาเป็นข้อมูลความเป็นมาการรักษาป่าชุมชนรวมถึง กฎระเบียบเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ในการศึกษาป่าชุมชนกับการจัดการป่าชุมชน ทำให้ทราบถึงศักยภาพ ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จความล้มเหลวของกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชน แล้วนำรูปแบบที่ได้ไปพัฒนาและขยายเครือข่ายป่าชุมชนระดับจังหวัดต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

- 4.1 เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรประชาชนที่มีประสิทธิภาพในหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ
- 4.2 เพื่อนำรูปแบบที่มีประสิทธิภาพ ไปพัฒนาและขยายเครือข่ายระดับจังหวัด
- 4.3 เพื่อประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่ายป่าชุมชนระดับจังหวัด ในการผลักดันระดับนโยบาย

1.3 คำถามการวิจัย

- 5.1 รูปแบบการจัดการป่าชุมชน ที่มีประสิทธิภาพระดับ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เป็นอย่างไร เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใด
- 5.2 การนำรูปแบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ไปพัฒนาและขยายเครือข่าย เป็นไปได้หรือไม่
- 5.3 การพัฒนาเครือข่ายระดับจังหวัด จะนำไปสู่ความร่วมมือในการผลักดันระดับนโยบายจริงหรือไม่

1.4 ประโยชน์จากการศึกษา

1. หน่วยงาน / องค์การต่าง ๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ได้เรียนรู้ถึงศักยภาพและเงื่อนไขของความสำเร็จ / ล้มเหลวในการจัดการป่าชุมชนใน 3 ระดับ หมู่บ้าน ตำบล และอำเภอ
2. กลุ่มรักษาป่าชุมชนเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน และรวมพลังการขับเคลื่อนในระดับนโยบายโดยการเสนอ พรบ.ป่าชุมชน ฉบับประชาชน
3. กลุ่มรักษาป่าชุมชนและนักวิจัยเกิดทักษะในการจัดการและวางแผนเรียนรู้ ซึ่งเป็นการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มรักษาป่าชุมชน

1.5 นิยามศัพท์

กลุ่มรักษาป่าชุมชน หมายถึง กลุ่มที่รักษาป่าชุมชนในเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน มูลนิธิอภัยเมืองน่าน ในระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล และระดับอำเภอ

ป่าชุมชน หมายถึง ป่าที่ชุมชนรักษาไว้เป็นสมบัติของส่วนร่วม มีการใช้ประโยชน์โดยผ่านคณะกรรมการหมู่บ้านซึ่งมีกฎระเบียบการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน

รูปแบบการจัดการป่าชุมชน หมายถึง การจัดการป่าชุมชนโดยมีพื้นฐานมาจากการมีส่วนร่วมโดยพบปัญหาแล้วมีการวางแผนการจัดการป่าชุมชนตามรูปแบบ โครงสร้าง กฎระเบียบที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชนนั้น

การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน หมายถึง การมีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จัดการป่าเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาโดยอาศัยปัญหาเป็นสาระในการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน

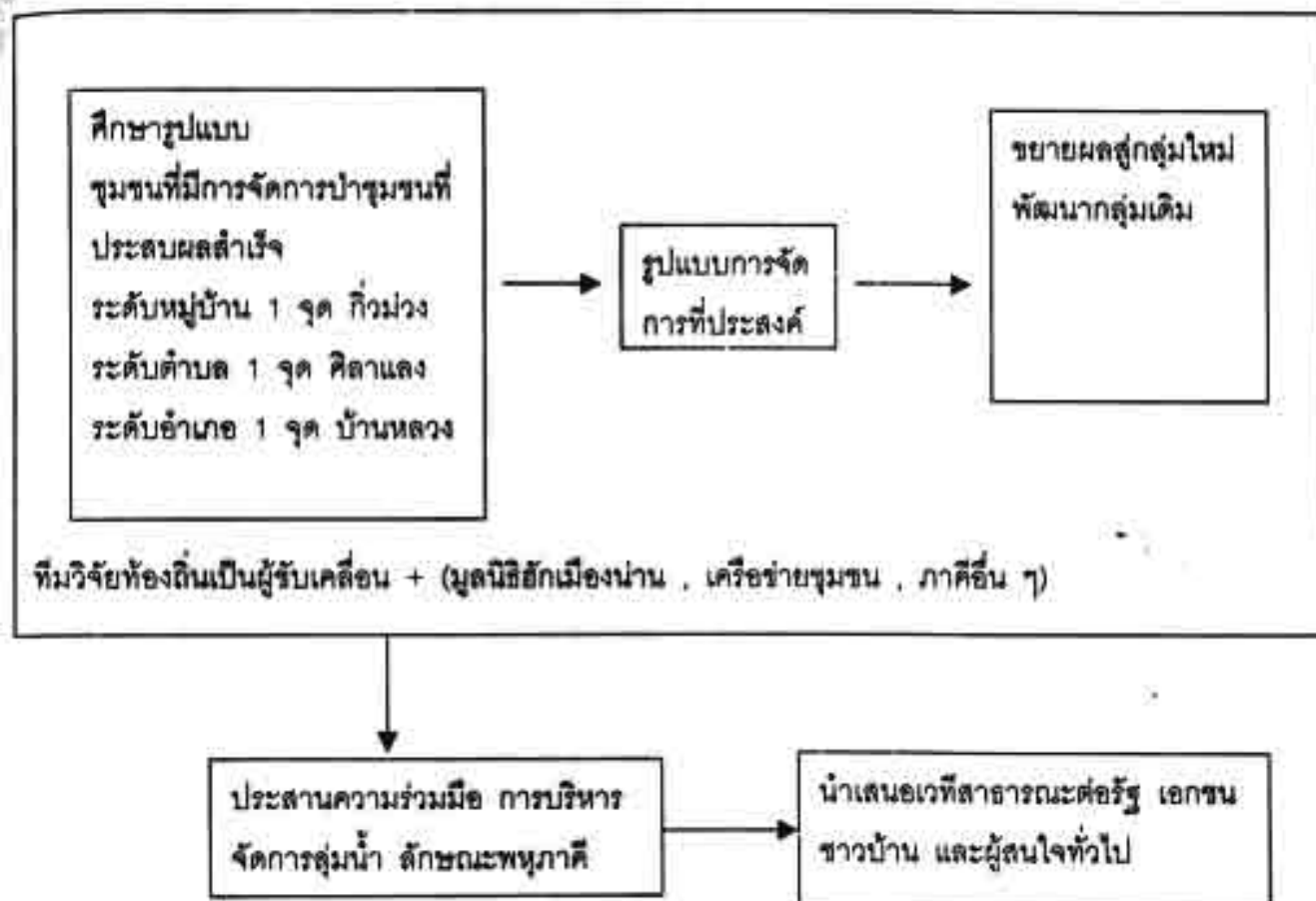
เครือข่าย หมายถึง เครือข่ายป่าชุมชนใน 3 ระดับของพื้นที่ศึกษาวิจัยและเครือข่ายป่าชุมชนมูลนิธิอภัยเมืองน่าน

การขยายผล / เครือข่าย หมายถึง การนำรูปแบบการจัดการป่าชุมชนทั้ง 3 ระดับ ไปแลกเปลี่ยนให้กับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ไปขยายแนวคิดการจัดการป่าชุมชนในเขตป่าชุมชนของตนเอง

1.6 พื้นที่การศึกษาวิจัย

1. ระดับหมู่บ้าน บ้านกุ่มม่วง หมู่ที่ 6 ตำบลคูพอง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
2. ระดับตำบล ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน
3. ระดับอำเภอ อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน

1.7 กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัย

หมายเหตุ (ชี้แจงเพิ่มเติม) ในการเข้าไปศึกษารูปแบบชุมชนที่มีการจัดการป่าชุมชนในแต่ละระดับ (หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ) ทางทีมวิจัยและกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนได้มีการทำกิจกรรมร่วมกันชุมชนชาวบ้านมาตลอดได้แก่

1. กิจกรรมร่วมกัน เช่น การบวชป่า การตรวจป่า การทำแนวกันไฟ
2. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการพาชาวบ้านไปศึกษาฐานแลกเปลี่ยนประสบการณ์
3. การเปิดเวทีให้ข้อมูลให้กับชุมชนในการรักษาป่า ในด้านแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เช่น การกำหนดแนวเขต การกำหนดกฎระเบียบ การเปิดเวทีเรียนรู้กฎหมายเกี่ยวกับปัญหาป่าไม้ที่ดินเชิงนโยบาย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกันระหว่างนักวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย นักวิจัยท้องถิ่น จากตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนในพื้นที่รักษา 3 ระดับ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยการสำรวจข้อมูล กลุ่มองค์กรชุมชนที่รักษาป่าชุมชนในลักษณะการศึกษาเป็นข้อมูลความเป็นมา การรักษาป่าชุมชนรวมถึง กฎระเบียบเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในการศึกษาป่าชุมชน กับการจัดการป่าชุมชน ทำให้ทราบถึงศักยภาพปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ ความล้มเหลวของกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชนและ นำรูปแบบที่ได้ไปพัฒนาและขยายเครือข่ายป่าชุมชนระดับจังหวัด

ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ที่นักวิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้การศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนที่ชัดเจนขึ้นรวมถึงการเชื่อมโยงของปัญหาการดำเนินการวิจัยได้อย่างถูกต้องมากขึ้นสิ่งมีเนื้อหาต่าง ๆ ดังนี้

1. ด้านแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้
2. ด้านการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้
3. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 เฉพาะบางมาตรา

➤ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ด้านแนวคิดเกี่ยวกับชุมชนกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ที่ผ่านมามนุษยชาติได้มีความพยายามที่จะจัดการป่ามาตลอด นับตั้งแต่เผ่าป่า พลิกดิน เพื่อฟื้นฟูสภาพดิน การอนุรักษ์ต้นไม้เพื่อรักษาต้นน้ำลำธารและป่า การจัดตั้งองค์กรเฉพาะขึ้นเพื่อจัดการป่าซึ่งไม่ว่าจะมีวิธีการอย่างไร จุดประสงค์หลักของการจัดการป่าก็คือ การตอบสนองต่อความต้องการของคนที่ยังพึ่งป่าผืนนั้นอยู่ ป่าทุกป่ามีชีวิตและเอกลักษณ์ในตัวของมันเอง การตระหนักรู้ถึงลักษณะเฉพาะของป่าพร้อม ๆ ไปด้วยการจัดการป่า คือ หัวใจของการจัดการป่าอย่างแท้จริง (Davis and Johnson, 1987) ลักษณะร่วมกันของการจัดการประเภทหนึ่ง คือ ชาวบ้านจะมีจารีตประเพณี ซึ่งถือว่าเป็นกฎเกณฑ์ในการจัดการดูแลป่า จารีตประเพณีจะเป็นสิ่งที่บ่งบอกในการแสดงออกของอำนาจของชุมชนทั้งที่เป็นทางการและองค์กรธรรมชาติ จารีตหรือกฎเกณฑ์ตามประเพณีนั้นจะแสดงอำนาจขององค์กรชุมชนในการจัดการป่าออกได้ 2 แนวทาง คือ

แนวทางแรก โดยการจำแนกพื้นที่ป่าออกเป็นประเภทต่าง ๆ และกำหนดขอบเขตอย่างชัดเจน เช่น เขตป่าอนุรักษ์ หรือเขตป่าต้นน้ำ ป่าพิธีกรรม หรือป่าที่ตั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และป่าใช้ลอยในลักษณะต่าง ๆ ตามความเชื่อของชาวบ้านในป่าแต่ละป่าจะมีพิธีการคอยดูแลภายในของเขตของป่า

ซึ่งอาจถือได้ว่า มีเป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจชุมชนในการบังคับให้เป็นไปตามจารีต โดยที่ในป่าแต่ละประเภทจะมีการกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ให้แก่สมาชิกชุมชนทราบ ไม่ว่าจะเป็นการเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือไม่ก็ตาม ทั้งนี้เพื่อจุดประสงค์ให้สมาชิกทุกคนได้ใช้ทรัพยากรร่วมกัน โดยไม่ทำลายทรัพยากรที่มีอยู่และอำนวยความสะดวกให้ชุมชนอย่างยั่งยืน

แนวทางที่สอง โดยการนำอุดมการณ์ ความเชื่อและวิธีคิดตามประเพณีมาใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการจัดการทรัพยากรและที่ดินของหมู่บ้าน นอกจากความเชื่อในการนับถือผีแล้ว ยังปรากฏว่ามีการใช้วิธีอื่น ๆ เป็นพื้นฐานในการจัดการป่า วิธีคิดที่สำคัญ ได้แก่ วิธีคิดว่าด้วยสิทธิในน้ำหมู่ สิทธิการใช้ และสิทธิตามธรรมชาติ ซึ่งจะแสดงในรูปแบบของจารีตปฏิบัติที่ผสมผสานไปกับวิธีชีวิตของชุมชน เช่น ประเพณีการทำไร่หมุนเวียน สิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการยังชีพ การบริหารจัดการทรัพยากรป่าของชุมชนต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบตามช่วงเวลา และลักษณะการจัดการที่อิงกับระบบวัฒนธรรมในยุคแรก ๆ ของการตั้งถิ่นฐาน มาสู่ระบบการจัดการที่อิงอยู่กับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในยุคบุกเบิกป่า และจนมาถึงยุคระบบการจัดการที่ต้องต่อสู้เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชนเป็นหลัก รูปแบบการจัดการบริหารทรัพยากรในชุมชนได้ด้วยตัวเอง (เสนห์และยศ, 2536) ได้เสนอกรอบแนวคิดสำหรับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากร (resource scarcity) และการจัดการทรัพยากร (resource management) ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของป่า ที่ดิน น้ำ แหล่งแร่ แหล่งประมงและอื่น ๆ เป็นปัญหาที่ผู้มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบายกิติ ผู้มีหน้าที่ในการตัดสินใจในการใช้หรือไม่ใช้นโยบายกิติ รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน จำเป็นจะต้องมีกรอบทางทฤษฎี หรือกรอบแนวคิดในการทำความเข้าใจ วิเคราะห์ปัญหาและจัดทำนโยบาย หากไม่มีกรอบแนวคิดที่ถูกต้องและเป็นระบบแล้ว ก็ย่อมไม่อาจกำหนดนโยบายที่ถูกต้องชัดเจน รอบคอบ มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้

หลักการจัดการทรัพยากรโดยปกติแล้วจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลัก ๆ อยู่ตามองค์ประกอบคือ 1. จำนวนประชากร 2. ปริมาณทรัพยากร และ 3. ระบบเศรษฐกิจการเมือง กฎหมาย สังคม วัฒนธรรม ที่จำนวนประชากรและปริมาณทรัพยากรดำรงอยู่

1) จำนวนประชากร เป็นที่ทราบกันดีว่าจำนวนประชากรของประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว มีจำนวนใกล้เคียง 60 ล้านคนในปัจจุบัน ประเด็นสำคัญคือ ประชากรส่วนใหญ่ยังต้องดำรงชีพด้วยการเกษตร ความหวังที่รัฐบาลจะสร้างภาคอุตสาหกรรมขึ้นมารองรับประชากรที่เพิ่มขึ้นไม่บรรลุผล อย่างน้อยที่สุดก็ในขณะนี้

2) ปริมาณทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินในประเทศไทยมีอยู่เท่าเดิม มิได้มีการขยายออกไปแต่ประการใด นอกจากนั้นประเด็นปัญหาสำคัญคือรัฐเท่าที่ผ่านมายังไม่สามารถจัดให้มีการจัดระบบการถือครองที่ดินใหม่ให้เหมาะสม และสอดคล้องกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นมาได้

3) ระบบเศรษฐกิจ การเมือง การบริหาร กฎหมาย สังคมและระบบนิเวศในช่วง 3 ทศวรรษเศษที่ผ่านมา เศรษฐกิจของประเทศเติบโตขึ้นมาบนฐานของการเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะการขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นหลัก แต่ประเด็นที่น่าจะให้ความสนใจเป็นพิเศษคือ ธุรกิจการเกษตร (agribusiness) เติบโตขึ้น แต่ผู้ผลิตในระดับพื้นฐานคือ ชาวไร่ ชาวนาตามชนบทประสบกับปัญหานี้สิน ปัญหาการสูญเสียที่ดิน การไร้ที่ทำกิน และตกอยู่ในสภาพผู้บุกรุกพื้นที่ป่าของรัฐ เป็นต้น

ระบบการเมือง พัฒนาการทางการเมืองของประเทศในช่วง 60 ปีที่ผ่านมา ก็ยังไม่บรรลุถึงขั้นที่เกิดประชาธิปไตยที่แท้จริงขึ้นมา ในทัศนะทางรัฐศาสตร์และในพื้นฐานการรับรู้ของสาธารณชนทั่วไป หากถามว่า ระบบประชาธิปไตยคืออะไร คำตอบที่จะได้มาคือ ประชาธิปไตยคือระบบการเมืองที่อำนาจเป็นของประชาชนโดยประชาชนและเพื่อประชาชน อย่างไรก็ตามหากมองจากทัศนะของการจัดการทรัพยากรแล้ว ความหมายของคำว่า "ประชาธิปไตย" จะมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ระบบประชาธิปไตยคือระบบที่ดีที่ว่า "ทรัพยากรเป็นของประชาชน จัดการโดยประชาชน และเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน" นั่นเอง ปัญหาพัฒนาการเมืองของประเทศไทยเมื่อมองจากมุมมองด้านการจัดการทรัพยากร จะพบข้อสรุปว่า 60 ปีที่ผ่านมารัฐซึ่งประกอบด้วยระบบราชการ (ข้าราชการ) ทั้งฝ่ายพลเรือนและทหาร คือ กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ถือว่ารัฐเป็นเจ้าของ เป็นผู้จัดการทรัพยากรเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ (ซึ่งอาจไม่ได้มีความหมายครอบคลุมถึงประชาชนก็ได้) บางครั้งบางครั้งว เมื่อเงื่อนไขทางการเมืองเปิดให้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ประชาชนก็มีโอกาสเลือกผู้แทนของตนเองเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรบ้างเป็นครั้งคราว แต่ปัญหามีอยู่ว่ากระบวนการ (process) ของการเลือกตั้งผู้แทนเท่าที่ผ่านมาจนปัจจุบัน มีผลทำให้ผู้ที่เสนอตัวให้ประชาชนเลือกและได้รับเลือกจากประชาชนส่วนใหญ่แล้วเป็นตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์อื่น ๆ ที่ไม่ใช่กลุ่มผลประโยชน์ของประชาชนผู้เป็นชาวไร่ชาวนาในระดับพื้นฐาน ดังนั้นประชาธิปไตยที่ยังคงเน้นจุดหลักอยู่ที่การเลือกตั้งผู้แทนราษฎร จึงยังไม่ใช่คำตอบที่ตรงเป้าต่อการจัดการทรัพยากรที่ดีและเป็นธรรมชาติพัฒนาการเมืองของประเทศไทยจะต้องก้าวต่อไปถึงระดับการคืนอำนาจการจัดการทรัพยากรแก่ประชาชนให้ลงไปถึงระดับพื้นฐานมากที่สุด

การปกครองและบริหาร พัฒนาการทางด้านการปกครองและการบริหารของประเทศไทยในช่วง 60 ปีที่ผ่านมา สามารถกล่าวได้ว่าเป็นไปในแนวทางที่รวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางมากขึ้น แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายและการดำเนินงานในเชิงของการกระจายอำนาจอยู่ แต่อาจสรุปได้ว่าเป็นการกระจายอำนาจในรูปแบบเท่านั้น ด้วยว่ารัฐยังยึดถือความคิดที่ว่า อำนาจเป็นของรัฐหรือของทางราชการ แต่ก็ได้พยายามแบ่งปันให้กับประชาชน ซึ่งเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้องตามปรัชญา

ของระบบประชาธิปไตย ซึ่งถือว่า อำนาจ (ในการจัดการทรัพยากร) เป็นของประชาชน ดังนั้น จุดยืนที่ถูกต้องสำหรับรัฐที่มาจากการเลือกตั้ง คือ ต้องคืนอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่รัฐยึด

ภูมิไปจากประชาชนคืนให้กับประชาชน วิธีการที่รัฐจะต้องดำเนินการให้ชุมชนในระดับท้องถิ่น เช่น ตำบล หรือหมู่บ้าน โดยองค์กรในการจัดการทรัพยากร (ดิน น้ำ ป่า) ของชาวบ้านเป็นเจ้าของ เป็นผู้จัดการ และได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นของเขา โดยรัฐทำหน้าที่ที่ปรึกษาให้คำแนะนำ และอำนวยความสะดวกหรือสนับสนุนองค์กรชาวบ้าน

2.1 ด้านการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

การคงอำนาจในการจัดการป่า และทรัพยากรไว้ที่หน่วยงานส่วนกลาง มักสร้างปัญหาเพราะหน่วยงานเหล่านี้ไม่เข้าใจระบบการจัดการในท้องถิ่นเมื่อกำหนดนโยบายและแผนงานลงไปในพื้นที่ จึงเกิดผลกระทบต่อความเข้าใจและแรงจูงใจของชุมชนในการมีส่วนร่วมของการจัดการป่าที่ผ่านมา หน่วยงานรัฐส่วนกลางวางแผนให้หน่วยงานในพื้นที่เป็นผู้ปฏิบัติและรับผิดชอบ โดยคณะกรรมการระดับสูงเพียงไม่กี่คณะเป็นผู้วางแผนบริหารจัดการการจัดการป่าในส่วนกลาง โดยฝ่ายการเมืองเป็นผู้แต่งตั้ง คณะกรรมการเหล่านี้ บุคคลเหล่านี้ไม่เข้าใจปัญหาความต้องการของชาวบ้านแต่ละท้องถิ่น ในขณะที่ชาวบ้านก็ไม่เข้าใจนโยบายและวิธีปฏิบัติของรัฐ นอกจากนี้ยังไม่มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลข่าวสารหรือโครงการของรัฐในท้องถิ่นไม่มีโอกาสรับรู้หรือร่วมตัดสินใจ เมื่อรัฐกับชาวบ้านไม่เข้าใจ การกำหนดเป้าหมายและนโยบายที่มาจากรัฐบาลก็จะไม่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน (Brenner et al, 1998)

การจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม จึงไม่ควรรวมศูนย์การจัดการไว้ที่ส่วนกลาง เนื่องจากต้องการใช้ทรัพยากรในการบริหารจัดการมาก และยังทำให้เกิดปัญหาตามมาอีกมากมาย การจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม ก็ไม่จำเป็นต้องเริ่มจากการกู้ยืมเงินหรือการระดมเงินบริจาคเพื่อการกุศลซึ่งเป็นเงินภาษีอากรของประชาชน หรือสร้างองค์กรใหญ่โตไว้ที่ส่วนกลาง แต่ควรให้ข้อมูลข่าวสาร ความรู้และกระจายการตัดสินใจออกไปที่ระดับท้องถิ่น และอาจให้ผู้แทนชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในส่วนกลาง การแก้ไขปัญหานี้ในระดับชาติจึงต้องให้มีผู้แทนภาคประชาชนและองค์กรเอกชนเข้าร่วมเป็นกรรมการในสัดส่วนเท่า ๆ กัน ส่วนในระดับท้องถิ่นและชุมชนทั้งในรูปของคณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการชุมชน สภาตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล ให้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและดำเนินการ โดยเฉพาะในเรื่องสำคัญ ๆ เช่น การวางแผนการใช้ที่ดิน การกำหนดเขตป่า ฯลฯ และเพื่อตรวจสอบดวงดูการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ (ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย, 2538)

2.3 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เฉพาะบางมาตรา

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณีภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมด้วยรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อได้ดำรงชีพอยู่ได้ปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามกฎหมายบัญญัติ

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบอย่างรุนแรงต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะกระทำมิได้เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมทั้งได้ให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ

สิทธิของบุคคลที่จะฟ้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรอื่นของรัฐ เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในกฎหมายวรรคหนึ่งและวรรคสองย่อมได้รับความคุ้มครอง

มาตรา 59 บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผล จากหน่วยงานราชการหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับตนหรือชุมชนท้องถิ่นและมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา 290 เพื่อส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม องค์กรปกครองท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ตามที่กฎหมายบัญญัติ

กฎหมายตามวรรคหนึ่งอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- 1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่
- 2) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่อยู่นอกเขตพื้นที่เฉพาะในกรณีที่มีผลกระทบต่อดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน
- 3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการ หรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือสุขอนามัยของประชาชนในพื้นที่

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษารวบรวมผลงานวิจัยและงานเขียนอื่นๆที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยการศึกษารูปแบบการจัดการและพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดน่าน

กอบกาจ (2538) ได้ศึกษา เครือข่ายการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนเกี่ยวกับป่า ชุมชนพบว่า ชุมชนมีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับสังคมภาคเหนือทั่วไป คือ มีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น มีเครือข่ายทางสังคมเป็น กลุ่มเครือญาติ และกลุ่มต่าง ๆ ที่พึ่งพิงอาศัยกันสามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ชุมชนมีการเรียนรู้และการอนุรักษ์ป่าความรู้นี้ได้แพร่กระจายในชุมชนโดยผ่านทางเครือญาติ ทำให้เกิดการยอมรับแนวคิด มีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน เพื่อออกกฎระเบียบและจัดการป่าชุมชนโดยการถ่ายทอดความรู้ผ่านทางความเชื่อในการอนุรักษ์ป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การจัดพิธีบวงสรวงเจ้าป่า เป็นต้น

มงคล (2536) ศึกษาการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ศึกษาเฉพาะกรณีกิ่งอำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีความเอาใจใส่ในการอนุรักษ์ป่าไม้มากและเคยรับทราบข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้มาแล้ว ซึ่งส่งผลให้มีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าไม้ และยังทำให้มีบทบาทในการอนุรักษ์มากขึ้นด้วย ซึ่งสอดคล้องกับทัศนคติของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีความเห็นว่าการอนุรักษ์ป่าจะสำเร็จได้ต้องอาศัยบทบาท ความร่วมมือ และการเล็งเห็นประโยชน์ของประชาชนและผู้นำชุมชนด้วย

สุริรัตน์ (2540) ได้ทำการศึกษา การจัดการป่าขององค์กรชุมชนในเขตอุทยานแห่งชาติ ที่สามารถลดความขัดแย้งและส่งเสริมให้เกิดการดูแลรักษาป่าที่ประสิทธิภาพได้มากที่สุด ซึ่งเริ่มจากการเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับป่า เคารพในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ จากนั้นได้เข้ามาเป็นลูกจ้างตัดและคัสดำไม้ ในสมัยที่มีการเปิดสัมปทานให้กับเจ้าของสัมปทาน และได้มีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว เป็นผลทำให้มีความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับคนในชุมชน แต่ความขัดแย้งได้คลี่คลายลงเมื่อเจ้าหน้าที่ได้มีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น มีการเรียนรู้และเข้าใจวิถีของชาวบ้านที่ผูกพันกับป่า ทำให้เจ้าหน้าที่และชาวบ้านเกิดความเข้าใจกันมากขึ้น โดยมีการร่วมกันเขตป่าชุมชนและมีการจัดการดูแลจากคนในชุมชนเอง

มนัส (2541) ศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน ในพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำห้วยยอด จังหวัดน่าน พบว่า มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างอิสระ แต่อยู่ภายใต้จารีตประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติ การมีจิตสำนึกเห็นถึงคุณค่าของป่าและความจำเป็นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยมีการสืบทอดประเพณีในการจัดการป่าไม้บนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน แต่การพัฒนาของรัฐทำให้พื้นที่ชุมชนลุ่มน้ำมีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป เป็นวิถีชีวิตบริโภคนิยมและพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น ทำให้เกิดหนี้สินแต่ก็ยังต้องพึ่งพิงป่าอยู่ เช่น แหล่งอาหาร การทำการเกษตร เก็บหาของป่า แหล่งต้นน้ำและอื่น ๆ

อามรณ์ (2542) ได้ทำการศึกษา การจัดการป่าชุมชนของชาวกระเหรี่ยงบ้านแม่จองไฟ จังหวัดแพร่ พบว่า มีการดำรงชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ มีวิถีชีวิต ความผูกพันกับป่าตลอดเวลา และเชื่อว่าสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติจะบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีและชั่วร้ายให้กับตนและชุมชนได้ จึงมีประเพณีวัฒนธรรม ที่เชื่อต่อการดูแลรักษาป่า และได้มีการกำหนดข้อห้าม กฎระเบียบของชุมชนให้สามารถบังคับสมาชิกในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การห้ามตัดไม้ในเขตอนุรักษ์มาใช้สอย การห้ามเผาป่า การห้ามนำของป่าออกขาย และมีการสร้างแนวกันไฟตลอดจนสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนอนุรักษ์ป่าไม้ และกีดกันคนภายนอกที่จะเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากป่าที่ชุมชนดูแลอยู่ ทำให้สภาพป่าคงความสมบูรณ์ได้ต่อไป

ตรรเสริญ (2542) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า บ้านทรายทองเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมที่คล้ายกับสังคมภาคเหนือทั่วไป ชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาวิกฤตเรื่องน้ำขึ้นเนื่องมาจากการบุกรุกทำลายป่าจากบุคคลภายนอกได้ มีการสร้างระบบเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น มีการจัดการทรัพยากรในรูปป่าชุมชนมากกว่า 40 ปี มีการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษาป่าให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและความต้องการของชุมชน ทำให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

พัชรินทร์ (2537) ได้ศึกษา ทศณะคติของเกษตรกรชาวเขาที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษา ดอยภูคา อำเภอปัว จังหวัดน่าน พบว่า ทศณะคติของเกษตรกรชาวเขาที่มีการการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในเกณฑ์ดี คือ เกษตรกรชาวเขามีความเห็นว่าอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ดีและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่สำคัญคือ ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย ปัญหาไฟไหม้ป่า ปัญหาการตัดไม้

ทำลายป่า โดยเกษตรกรส่วนใหญ่ต้องการให้มีการปลูกป่าทดแทนในพื้นที่เสื่อมโทรม และจัดสรรที่ทำกินให้กับเกษตรกรมากขึ้น

ลำแพน (2540) ได้ศึกษาบทบาทธุรกิจชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กรณี ศึกษาตำบลศิลาแลง อำเภอปัวจังหวัดน่านพบว่าปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ป่าชุมชนมีความเข้มแข็งในการจัดการป่าชุมชน คือเศรษฐกิจของชุมชน เมื่อเศรษฐกิจของชุมชนมีความมั่นคงส่งผลให้ชุมชนมีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ โดยมีธุรกิจชุมชนเป็นปัจจัยที่พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และการทำธุรกิจชุมชนต้องทำโดยอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิต ภูมิปัญญา สภาพเศรษฐกิจสังคมและทำให้เกิดความสมดุลย์ทางระบบนิเวศน์

พระมหาประเสริฐ (2543) ได้ศึกษาการเปรียบเทียบความตระหนักของผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ฆราวาสที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ความตระหนักของผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ฆราวาสที่

มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีปัจจัยที่ทำให้เกิดความตระหนักเหมือนกัน ได้แก่ ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งและระดับการศึกษา

สถาพร (2541) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการนำร่องการปลูกป่าชุมชน มูลนิธิวันพฤกษเจดิมพระเกียรติ ร.9 พบว่ากระบวนการทำงานที่จะทำให้ระดับการมีส่วนร่วมมากหรือน้อยนั้นขึ้นกับผลประโยชน์ หรือผลตอบแทนที่ประชาชนจะได้รับจากโครงการ ทั้งในส่วนบุคคลและหักเข้ากองกลางเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการพัฒนาจัดการป่าชุมชนต้องเริ่มจากการแก้ปัญหาเรื่องปากท้องของคนในชุมชนก่อน

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น ทางทีมคณะศึกษาวิจัยได้ใช้เป็นข้อมูลตรวจสอบทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้นำมาวิเคราะห์ถึงเหตุผลของการจัดการป่าในแต่ละแห่ง ทำให้การวิเคราะห์ได้อย่างเชื่อมโยง ในประเด็นการจัดการป่าในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ว่าจะมีความสอดคล้องหรือมีความแตกต่างกันอย่างไร ในการจัดการป่าชุมชนนั้นต้องอาศัยขบวนการเรียนรู้ของภายในชุมชน หรือการสนับสนุนจากองค์การภายนอก (ภาครัฐ) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยใช้เวทีชาวบ้านในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในระดับหมู่บ้านหรือต่างระดับ รวมถึงการเชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อเสริมการเรียนรู้ในการที่จะทำให้มีพลังและเกิดการหนุนช่วยซึ่งกันและกัน ในการแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้คณะทีมวิจัยเป็นกลุ่มคนที่รักษาป่าชุมชนในระดับต่างและได้มีโอกาสในการทำหน้าที่ประสานงานกับเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน ลักษณะการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และการหนุนช่วยเหลือกันและกัน โดยเริ่มเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ. 2539 ที่เป็นเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดน่าน และในปัจจุบันในปี 2545 มีจำนวนสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชน ไม่ต่ำกว่า 250 ป่าในเขตพื้นที่จังหวัดน่าน

ในการศึกษารูปแบบการจัดการและพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนใน 3 ระดับ คือ ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล และระดับอำเภอ มีรูปแบบการจัดการรักษาป่าชุมชนว่ามีความเป็นมาเป็นไปอย่างไร ทำไมถึงมีการรักษาป่าชุมชนที่ถือว่าเป็นรูปแบบที่มีความเหมาะสมและมีความเข้มแข็ง ที่ชุมชนอื่นสามารถเอาไปเป็นแบบอย่าง สามารถนำไปปรับใช้และขยายแนวคิดดังกล่าวได้นำไปใช้ปฏิบัติในชุมชนของตนเองได้ และในขณะเดียวกันในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ศึกษากระบวนการทำงานของเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดน่าน โดยใช้เวทีการประชุมของคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชน จังหวัดน่าน เวทีการแก้ปัญหาด้านการจัดการป่าชุมชน ด้านปัญหาป่าไม้ที่ดินและงานด้านการขยายเครือข่ายป่าชุมชนในเวทีการแลกเปลี่ยนในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัดน่าน เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพความเข้มแข็งของเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน โดยกำหนดเนื้อหาข้อมูลแต่ละส่วน ประกอบด้วย 5 บท ดังนี้

➤ บทที่ 1 บทนำ

ความเป็นมาของเครือข่ายป่าชุมชน วัตถุประสงค์ของการวิจัย แนวคิดคำถามการวิจัย การศึกษาถึงผลกระทบของนโยบาย ปัญหาป่าไม้ กฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน เช่น พรบ. ป่าสงวนแห่งชาติ ฉบับปี พ.ศ. 2504 พรบ. อุทยานแห่งชาติ พรบ. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่มีส่วนเกี่ยวข้องจำกัดการรักษาป่าชุมชน ในบทนี้จะได้ศึกษานโยบายของรัฐเกี่ยวกับป่าไม้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและกระทบในกลุ่มพื้นที่วิจัย 3 กลุ่ม

➤ บทที่ 2 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสำรวจวรรณกรรมเพื่อเป็นการศึกษาแนวคิดและการอธิบายเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน กระบวนการเรียนรู้วิวัฒนาการของป่าชุมชน นโยบายของกฎหมาย ป่าไม้ ที่ดิน ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทำลายป่ารวมถึงการรักษาป่าชุมชนของชุมชน

➤ บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย

➤ บทที่ 4 ผลการศึกษาข้อมูลวิจัยใน 3 ระดับ

ร่วมกับทีมวิจัยท้องถิ่นออกไปเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชนโดยการสนทนอย่างไม่เป็นทางการกับตัวแทนกลุ่มผู้นำชุมชน ในการอนุรักษ์ป่าชุมชนใน 3 ระดับ คือ ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ พร้อมกับศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่มีผู้ศึกษาหรือเก็บข้อมูลบางส่วนของกลุ่มแล้ว นำเสนอทางเลือกหรือรูปแบบ โดยการระดมวิธีการการแก้ปัญหาป่าชุมชนที่ใช่แก้ปัญหาที่ปฏิบัติกันอยู่ภายในชุมชน โดยการระดมความคิด วิธีแก้ไขปัญหามาจากวิธีการแก้ไขปัญหาใหม่ที่แตกต่างจากที่ทำอยู่ โดยใช้กระบวนการพาศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์จากกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนกลุ่มอื่น ๆ จากนั้นกลุ่มจะได้กลับมาประชุมยังกลุ่มของตนเอง เพื่อหาภาพการรักษาป่าร่วมกันในอนาคต แล้วนำเสนอผลการศึกษาวิจัยออกเป็น 3 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 สภาพของชุมชน และศักยภาพการรักษาป่าชุมชนใน 3 ระดับ

ตอนที่ 2 ผลการศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนทั้ง 3 ระดับ

ตอนที่ 3 ผลการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนทั้ง 3 ระดับ และเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน

➤ บทที่ 5

บทสรุปและหาแนวทางการรักษาป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยนำแผนไปปฏิบัติและพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน บทสุดท้ายนี้จะเป็นการรวบรวมประเด็นจากการศึกษาข้อมูล 3 ระดับพื้นที่ นำมาสรุปให้เห็นกระบวนการเรียนรู้ รูปแบบการจัดการที่เป็นบทเรียนขยายให้กับชุมชนอื่นที่มีปัญหาดังลักษณะคล้ายกัน สามารถนำไปปรับใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน ในมิติคนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างยั่งยืน

3.1 การดำเนินการวิจัย

1. ทีมวิจัยได้ร่วมประชุมกับชุมชนกับทีมคณะกรรมการเครือข่ายป่าชุมชนในระดับจังหวัด และได้ประชุมร่วมกันทำความเข้าใจในโครงการวิจัย และได้จัดทำกรอบการศึกษาร่วมกันโดยหัวหน้าโครงการให้ข้อมูลกับทีมได้รับทราบ

2. ได้ประชุมทีมวิจัยในการกำหนดพื้นที่ในการเก็บข้อมูลโดย

2.1 ในระดับหมู่บ้านได้เข้าไปคุยกับผู้นำเก่าและใหม่ในรูปการจัดการป่าชุมชน ตลอดจนแนวคิดการรักษาป่าชุมชนกับผู้นำเก่า (ผู้ใหญ่ทา พันชา ผู้ให้สัมภาษณ์) ซึ่งเป็นผู้นำหมู่บ้านมา 18 ปี

เพิ่งลาออกเมื่อเดือน สิงหาคม 2543 และได้มีนายทอง วันนา ได้รับการเลือกตั้งให้เข้ามาเป็นผู้ใหญ่บ้านเมื่อเดือน ตุลาคม 2543 และคนปัจจุบัน ปี 2545 ได้แก่นายสมบัติ บุญมา เป็นผู้ใหญ่บ้าน

2.2 ในระดับตำบลได้เข้าไปคุยกับแกนนำในการตามข้อมูล ในส่วนประเด็นที่ยังไม่สมบูรณ์ และได้คุยกับแกนนำ (ประธานเครือข่ายป่าชุมชนตำบลศิลาแลง นายจรูญ หาญฤทธิ์ อดีตกำนันตำบลศิลาแลง และในปี 2545 ประธานเครือข่ายป่าชุมชนตำบลศิลาแลงคือ นายเสริม ต๊ะแก้ว และนายจรูญ เจริญนุ่น เป็น อบต.ตำบลศิลาแลง) ในปัจจุบันข้อมูลที่มีอยู่ตำบลศิลาแลงเป็นตำบลที่มีผู้ศึกษาข้อมูล และวิจัยอยู่บ้างแล้วจึงมีข้อมูลมือสองที่ทำให้ตามงานข้อมูลและเช็คข้อมูลเพิ่มเติม ประเด็นใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น ทำให้เห็นสภาพที่ชัดเจนในด้านแนวคิด และการรักษาป่าชุมชนของคนรุ่นหนึ่งไปยังรุ่นหนึ่ง ซึ่งข้อมูลจะไม่ค่อยตรงกันในผู้นำที่มาสานต่อจึงต้องเข้าไปสอบถาม โดยจัดเวทีเพื่อให้ข้อมูลเป็นปัจจุบัน เห็นภาพรวมและเชื่อมโยงกันได้

2.3 ในระดับอำเภอพื้นที่วิจัยได้แก่ อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน ทางทีมวิจัยได้เข้าร่วมประชุมกับกลุ่มบ้านหลวงหวงป่า เมื่อวันที่ 17 พ.ย. 2543 เพื่อทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์และความต้องการของโครงการวิจัยนี้ และได้ประสานแผนงานและการเก็บข้อมูล กับประธานกลุ่มบ้านหลวงหวงป่า (นายปั่น อินหลี) เพิ่มเติมเมื่อวันที่ 19 - 20 กุมภาพันธ์ 2544

3.1.1 การดำเนินการศึกษาวิจัยระยะที่ 1

1. เลือกกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนที่มีประสิทธิภาพ ระดับหมู่บ้าน ระดับตำบล ระดับอำเภอ
2. การเข้าสู่ชุมชนเป้าหมาย โดยการอธิบายการทำวิจัยแบบ PAR การชี้แจงวัตถุประสงค์ของงานวิจัย (เป็นกลุ่มที่มูลนิธิรักษ์เมืองน่านทำงานร่วมอยู่ก่อนแล้ว)
3. เลือกทีมวิจัยท้องถิ่นที่จะสามารถร่วมกระบวนการ PAR
4. ร่วมกับทีมวิจัยท้องถิ่นเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยการสนทนาวอย่างไม่เป็นทางการกับชาวบ้าน
5. ร่วมกับทีมวิจัยท้องถิ่นศึกษาเอกสาร ข้อมูล การอนุรักษ์ป่าชุมชนในกลุ่มเป้าหมายที่เคยมีผู้ศึกษา
6. ร่วมกับทีมวิจัยท้องถิ่นและผู้นำชุมชน คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนตรวจสอบข้อมูลในข้อ 5 และเก็บข้อมูลเพิ่มเติมโดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group)
7. หาวิธี และทางเลือกหรือรูปแบบโดยการใช้เครื่องมือ SWOT วิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง
 - ระบุวิธีการแก้ปัญหาป่าชุมชนที่ใช้แก้ปัญหา ที่ปฏิบัติกันอยู่ภายในชุมชน
 - ระดมความคิด หาวิธีการแก้ปัญหาใหม่ที่แตกต่างจากที่ทำอยู่เดิม
 - ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนกลุ่มอื่น ๆ

- ให้กลุ่มวาดภาพที่หึงประสงค์ในอนาคต และระดมความคิดว่าจะทำอย่างไรจึงจะนำไปสู่สิ่งที่หึงประสงค์นั้นได้ และสรุปทางเลือก เลือกวิธีการที่ดีที่สุด และสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

8. นำเสนอต่อชุมชน ให้ชุมชนตรวจสอบ เสนอแนะ แก้ไข
จัดทำแผนการปฏิบัติงาน / ประเมินความเป็นไปได้ของแผน

3.1.2 การดำเนินการศึกษาวิจัยระยะที่ 2

1. ประชุมคณะกรรมการนำชุมชนกลุ่มที่จะนำแผนไปปฏิบัติ
2. นำแผนปฏิบัติงานไปพัฒนาและขยายเครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชน เครือข่ายมูลนิธิอีกเมืองน่าน
3. ติดตามความก้าวหน้าของโครงการ
4. ประเมินผลโครงการ
5. นำเสนอผลงานต่อเวทีสาธารณะ
6. เขียนรายงานการวิจัย

3.2 ปัญหาในการดำเนินงาน

1. เนื่องจากมีทีมวิจัยส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน และในช่วงการเก็บเกี่ยวข้าวโพด ข้าวไร่ ส่วนใหญ่จะไม่มีเวลาเนื่องจากเป็นช่วงการหาเสียงเลือกตั้ง ส.ส. (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) (ธ.ค. - ม.ค. 2545)
2. ทีมวิจัยส่วนหนึ่งเป็นผู้นำและเป็นนักปฏิบัติมาตลอดทำให้ทักษะการเขียนการบันทึกประเด็นไม่ครบถ้วนสมบูรณ์
3. ทีมวิจัยมีการปรับเปลี่ยนงานประจำโดยเข้าไปประจำในพื้นที่ศึกษาวิจัย ทั้งในระดับตำบลและอำเภอ ระดับละ 6 เดือน รวมเป็น 1 ปีทำให้มีงานในการะกิจงานประจำมาก จึงไม่มีเวลาในการเขียนงานทำให้การเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์ล่าช้าออกไปถึง 1 ปี
4. การศึกษาวิจัยในเรื่องการศึกษารูปแบบการจัดการและพัฒนาเครือข่าย เป็นงานที่ต้องการมีการติดตามความเคลื่อนไหว พบ. ป่าชุมชน และทำงานให้ความรู้กับเครือข่ายในระดับจังหวัด ทำให้หัวหน้าโครงการศึกษาวิจัยเองต้องถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นวิทยากร เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการป่าชุมชนในระดับจังหวัดน่าน
5. ใช้เวลาในช่วงวันเสาร์และอาทิตย์ ในการทำงานวิจัยและในช่วงเวลากลางคืนนับว่าเป็นข้อจำกัดที่หัวหน้าทีมวิจัยจะมีช่วงวันหยุด ช่วง 2 สัปดาห์ (4 วัน)

3.3 การแก้ไข้ปัญหา

1. ใช้เวทีในการพูดคุยแลกเปลี่ยนของเครือข่ายปทุมชนประจำเดือน ทำให้มีเวลาในการพูดคุยถึงประเด็นในการวิจัยในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ
2. ทีมวิจัยใช้วิธีการนำเสนอข้อมูลมือสองที่อ่านแล้วทำความเข้าใจข้อมูล แล้วใช้วิธีให้ทีมวิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่ไม่สมบูรณ์
3. ให้ทีมวิจัยไปประชุม อบรม ในการเก็บข้อมูลและเสนองานวิจัย เช่น กรณีศึกษาวิจัย ความหลากหลายทางชีวภาพที่เชียงใหม่

3.4 คำถามที่เกี่วข้องในการศึกษาวิจัย

รูปแบบการจัดการปทุมชน มีประสิทธิภาพระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เป็นอย่างไรความเข้าใจต่อกฎหมายปทุมชน (พรบ.ปทุมชน) ในความหมายเป็นอย่างไร โดยมองปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนได้อนุรักษ์จัดการปทุมชน (ทั้งในด้านสภาพพื้นที่ ด้านเศรษฐกิจ สังคม) และชุมชนสามารถนำรูปแบบการจัดการปทุมชน ในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ นำไปประยุกต์ปรับใช้ที่อื่นควรมองอะไรเป็นปัญหาสำคัญเช่น เรื่องกลุ่ม เรื่องผลประโยชน์ เรื่องผู้นำ เรื่องกฎระเบียบ และเรื่องบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพเป็นหลัก

บทที่ 4 ผลการศึกษาวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยทำให้ทราบว่าชุมชน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ที่รักษาป่าชุมชนมีรูปแบบที่ทำให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อรียกมัดเป็นเครือข่ายในการแก้ไขปัญหาและเป็นข้อมูลพื้นฐาน นำไปกำหนดนโยบายและประกอบพิจารณากฎหมายป่าชุมชนที่มีการร่าง พ.ร.บ. ป่าชุมชน และกลุ่มบุคคลได้ยกกว้างแต่ยังไม่มีความเหมาะสมกับทุกฝ่าย

เครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่านได้มีการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยมีจิตสำนึกของชุมชนในแต่ละชุมชนในหัวง 30 ปีที่ผ่านมา ซึ่งในแต่ละชุมชนก็ได้แสดงพลังการอนุรักษ์ป่าชุมชนในเขตหมู่บ้าน ตำบล อำเภอของตนเอง เช่น กรณีอำเภอบ้านหลวง ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว และบ้านก๊วกม่วง อำเภอสันติสุข เป็นตัวอย่างในการจัดการป่าชุมชนที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคเกษตรพร้อมกับการฟื้นฟูสภาพป่าและสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมศักยภาพการพึ่งตนเองของชุมชนตนเองได้อย่างยั่งยืน ในปี 2542 มูลนิธิรักษ์เมืองน่านมีเครือข่ายป่าชุมชนจำนวน 89 จุด และในปัจจุบัน 2545 มีจำนวน 250 จุด แต่ละจุดยังขาดการเชื่อมโยงเครือข่ายอย่างเป็นรูปธรรมและชัดเจน

ซึ่งป่าชุมชนในแต่ละจุด เช่น กรณีตัวอย่าง ชุมชนบ้านก๊วกม่วง ตำบลสุพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน เป็นหมู่บ้านที่เป็นจุดเริ่มต้นแนวคิดในการบวรป่าและมีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ถือว่าเป็นจุดที่เกิดขึ้น ในช่วงต้น ๆ ของการประยุกต์วิธีทางศาสนาเข้ามาเป็นกุศโลบายในการรักษาป่าชุมชน ชุมชนบ้านก๊วกม่วงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในการทำไร่เป็นวิถีชีวิตที่พึ่งพิงอาศัยเป็นแหล่งปัจจัยสี่

จากคุณค่าของการพึ่งพิงป่าไม้ทำให้ชุมชนได้สนใจในความอุดมสมบูรณ์ที่กำลังลดลง และหายไป ทำให้ผู้นำโดยจากการนำของพระครูพิทักษ์นันทคุณ ซึ่งเป็นชาวบ้านก๊วกม่วงโดยกำเนิด ทำให้ได้เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลง และได้เป็นผู้จุดประกายในการรักษาป่าชุมชนได้แพร่หลายในระดับภาคเหนือและระดับประเทศ ทำให้ชุมชนบ้านก๊วกม่วงได้ตระหนักและเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าชุมชน และทำให้ชุมชนที่ทำไร่ข้าวไร่ ไร่ ไร่ ได้ยกไร่ของตนเองให้เป็นป่าสาธารณะของหมู่บ้าน ทำให้มีการขยายเขตป่าชุมชนของหมู่บ้านเพิ่มขึ้น มีทั้งหมด 15,000 ไร่ นอกจากนั้นทางชุมชนบ้านก๊วกม่วงได้มีการออกกฎระเบียบและการใช้ประโยชน์จากป่าขึ้นด้วย

กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน เป็นตำบลหนึ่งที่มีการรักษาป่าชุมชนโดยผ่านผู้นำระดับตำบล หรือ อบต. ในปัจจุบันโดยระดับตำบลจะมีการนำปัญหารองหมู่บ้านไปคุยแลกเปลี่ยนในระดับตำบล ทำให้ผู้นำได้เห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ป่า และได้ขยายแนวคิดจากผู้นำในระดับตำบลผ่านไปให้ความรู้กับผู้นำชุมชน ชาวบ้านได้เห็นเป็นแนวทางและได้ทราบมติ

ของคณะกรรมการระดับตำบล ในระดับเวทีชาวบ้านของแต่ละหมู่บ้าน ซึ่งในมติของตำบลได้มีกิจกรรมที่น่าสนใจคือการรวมกันตรวจป่าร่วมกัน ระหว่างชาวเขาและชาวไทยที่ร่วมกันรักษาป่า โดยระยะแรก ๆ ได้อาศัยองค์กรเหมืองฝายเป็นบริหารจัดการในช่วงแรก ๆ

กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านหลวงหลวงป่า อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน เป็นจุดเริ่มต้นในการอนุรักษ์ป่า เกิดจากการรวมตัวกันของชาวบ้าน เพื่อต่อต้านและขับไล่การสัมปทานป่าไม้ในปี 2516 - 2518 จากเหตุการณ์ในการต่อสู้ในครั้งนั้นทำให้เห็นการต่อสู้ของชุมชนที่รักษาป่า ทำให้เป็นแบบอย่างที่มีประสิทธิผลสำเร็จ ทำให้มีหลาย ๆ พื้นที่ในระดับจังหวัดและระดับประเทศ จนได้รับรางวัล กลุ่มอนุรักษ์ดีเด่น (รางวัลคนดีศรีสังคม 2539) ก็จะมีกฎ ระเบียบ ในการดูแลรักษาป่าโดยชุมชนเป็นผู้กำหนดให้เหมาะสมกับวัฒนธรรมของการใช้ของชุมชนนั้น ๆ

สำหรับรายละเอียดของข้อมูลผลการศึกษาวิจัยในการศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชน ทางทีมศึกษาวิจัยได้แบ่งการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย เพื่อความเข้าใจและทำให้เห็นรูปแบบการจัดการป่าชุมชนในแต่ละระดับ ในตอนที่มิประเด็นเนื้อหาพร้อมกันเป็น 3 ตอน ได้แก่

ตอนที่ 1 สภาพชุมชนและศักยภาพในการรักษาป่าชุมชนใน 3 ระดับ

- ก. ระดับหมู่บ้านกุ่ม่วง
- ข. ระดับตำบลศิลาแลง
- ค. ระดับอำเภอบ้านหลวง

ตอนที่ 2 ผลการศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนทั้ง 3 ระดับ

- ก. ระดับหมู่บ้านกุ่ม่วง
- ข. ระดับตำบลศิลาแลง
- ค. ระดับอำเภอบ้านหลวง

ตอนที่ 3 ผลการพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชนใน 3 ระดับร่วมกับเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่าน

4.1 สภาพชุมชนและศักยภาพในการรักษาป่าชุมชนใน 3 ระดับ

ก. ระดับหมู่บ้านกุ่ม่วง

➢ ประวัติความเป็นมา

บ้านกุ่ม่วง หมู่ 6 ต.ทุ่งพงษ์ อ.สันติสุข จ.น่าน ตั้งอยู่บนภูเขามีพื้นที่ประมาณ 100 ตารางกิโลเมตรอยู่ห่างจากตัวเมืองจังหวัดน่านไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 24 กิโลเมตร จากเดิมปรากฏหลักฐานตามประวัติการนับอายุของผู้สูงอายุในหมู่บ้านมีอายุไม่ต่ำกว่า 150 ปี ได้มีชาวเขาเผ่าลัวะ จำนวน 3 ครอบครัวอพยพมาจากบ้านวังไฮ (ห้วยโป่ง) ต.ศาลชุม อ.ท่าวังผา เข้ามาอยู่ในช่วงแรก ต่อมาชาวบ้านทุ่งพงษ์ ต.ทุ่งพงษ์ และชาวบ้านป่าอ้อย ต.แควหลวง ได้เข้ามาทำไร่และ

สร้างที่พักอยู่ จนถึงปี 2509 ทางราชการได้พิจารณาประกาศตั้งหมู่บ้านจึงได้รวบรวมคนที่มาทำไร่ข้าวและสร้างบ้านอยู่อาศัยที่ถาวรขึ้นในบริเวณนั้นมาจัดทำทะเบียนบ้านกุ่ม่วง

โดยที่มาของชื่อหมู่บ้านกุ่ม่วง สืบเนื่องมาจากในอดีตตรงบริเวณที่ขุนห้วยคำกับขุนห้วยกกมาบรรจบกันมีต้นมะม่วงป่าต้นใหญ่ประมาณ 3 คนโอบรอบ ทำให้เวลาที่มีคนเดินผ่านมาในบริเวณนี้ จะเห็นต้นมะม่วงเด่นชัด จึงทำให้เป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านกุ่ม่วง ปัจจุบันคือบริเวณทางเข้าวัดกุ่ม่วง (ชาวบ้านเรียกว่าต้นมะม่วงกวาง) ขนาดใหญ่อยู่ต้นหนึ่งมีอายุประมาณ 100 ปี แม้กิ่งก้านสูงตระหง่านผู้ที่เดินทางผ่านมามักจะพักผ่อนใต้ต้นมะม่วงต้นนี้ ในฤดูที่ต้นมะม่วงออกลูกก็จะเป็นอาหารของสัตว์ต่าง และผู้คนเป็นประจำทุกปีจึงได้รับการขนานนามว่า "กุ่ม่วง" ต่อมาเพี้ยนเป็น "กุ่ม่วง" ในสมัยก่อนยังไม่มีถนนเหมือนในปัจจุบัน พ่อค้าและผู้คนโดยทั่วไปจะใช้วัวต่างบรรทุกสินค้าต่อมาใช้เกวียนเดินทางไปมาระหว่างเมืองหงษ์ (อำเภอสันติสุขในปัจจุบัน) ถึงอำเภอเมืองน่าน การเดินทางด้วยเท้าจะมาพักแรมในบริเวณหุบเขาต้องพักค้างคืนที่ตรงกุ่ม่วง 1 คืน เพื่อพักเอาแรงของวัวซึ่งเป็นเวลาตอนเย็นพอดีช่วงที่มีน้ำไหล ชาวบ้านจะเรียกบริเวณรอยต่อของภูเขาว่า กุ่ม ภาษาท้องถิ่น หมายถึง แคน, เล็กมักจะใช้เรียกสันเขาที่แคบกันระหว่างลำห้วยทั้งสองขุนเขาบรรจบกัน มักจะมีสันเขาที่แคบจึงเป็นที่มาของคำว่า กุ่ม ในช่วงปี 2511 - 2512 ทางกรมทางหลวงได้ทำถนนสายอำเภอเมืองไปยังอำเภอสันติสุขผ่านหมู่บ้านกุ่ม่วง และในช่วงปี 2511 ทางสำนักงานการประถมศึกษาได้เข้ามาตั้งโรงเรียนกำมะลอเป็นโรงเรียนบ้านกุ่ม่วงในปัจจุบัน (สัมภาษณ์ ผู้ใหญ่ทา พันชา 21 มกราคม 2544)

ในช่วงปี พ.ศ. 2527 ทางหมู่บ้านได้ประกาศให้เป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) และในปี พ.ศ. 2533 ทางหมู่บ้านกุ่ม่วงได้มีพิธีบวงสรวงขึ้นโดยการนำของท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ และผู้ใหญ่ทา พันชา เป็นผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น

➤ ลักษณะทางภูมิศาสตร์

บ้านกุ่ม่วงตั้งอยู่บริเวณสันเขา พื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นภูเขาสูงและมีความสูงจากระดับน้ำทะเล 300 ฟุต หมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดินมีแต่หลักฐานไปเสียภาษี ที่ตั้งอยู่ในพิกัด PA 929924

➤ อาณาเขต

ทิศเหนือ จด บ้านป่าอ้อย ตำบลแควหลวง อำเภอสันติสุข

ทิศตะวันออก จด บ้านญวง ตำบลทุ่งหงษ์ อำเภอสันติสุข

ทิศตะวันตก จด บ้านแก่งโสภา ตำบลแควหลวง อำเภอสันติสุข

ทิศใต้ จด บ้านเมืองหลวง ตำบลเมืองจั้ง กิ่งอำเภอภูเพียง

➤ จำนวนประชากร

ในบ้านกุ่มม่วงมีจำนวนประชากรเป็นชาย 180 คน หญิง 184 คน รวม 364 คน จำนวนครัวเรือน 84 หลังคา 91 ครัวเรือน

ช่วงอายุ	เพศ		รวม
	ชาย	หญิง	
0 - 3	10	9	19
4 - 6	7	11	18
7 - 12	19	16	35
13 - 14	12	16	26
15 - 18	35	29	64
19 - 50	63	68	131
51 - 60	20	23	43
61 ปีขึ้นไป	14	12	26
รวม	180	184	364

ที่มา จากสถานีอนามัยตำบลทุ่งหญ้า อำเภอสันติสุข (มกราคม 2544)

➤ วัฒนธรรม / ประเพณี / ความเชื่อ

วัฒนธรรมชุมชนประเพณีการรักษาป่าชุมชน โดยชุมชนมีความเชื่อในการถือผีและความเชื่อเกี่ยวกับคนกับป่า เช่น การนำรกของทารกแรกเกิดไปแขวนตามต้นไม้แล้วชุมชนหรือครอบครัวนั้นจะไม่ไปแผ้วถางป่าในบริเวณนั้น

ความเชื่ออื่น ๆ เกี่ยวกับรกของทารกแรกเกิด มีความเชื่อว่าถ้านำไปฝังดินบริเวณบ้านใดจะทำให้รักที่รักน้อง สำหรับความเชื่อในการนับถือผีในชุมชนบ้านกุ่มม่วงก็มีการเลี้ยงผี ปางเข้าปางออกนั้นจะถือเดือน 6 (เดือนพฤษภาคม) และเดือน 12 ชาวบ้านจะนำไก่ทั้งหมดไปรวมกัน แล้วนำไก่ทั้งหมดไปมอบตรงบริเวณหอผี (บ้านผี) ที่ชาวบ้านจัดทำขึ้น

➤ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ชาวบ้านกุ่มม่วงส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติใกล้ชิดกัน มีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน มีความรักใคร่กลมเกลียวกันเป็นอย่างดีทั้งพาอาศัยทั้งการประกอบอาชีพและการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ จะมีการลงแขกกันเกือบทุกขั้นตอน เช่น การตั้งบ้านเรือน จะช่วยกันหาวัสดุอุปกรณ์ ร่วมมือกันก่อสร้าง ฯลฯ ถือว่าเป็นสังคมแบบพึ่งพาซึ่งกันเป็นเอกลักษณ์ของสังคมชนบททั่วไป บ้านกุ่มม่วงมีการอพยพครั้งแรก 3

ครอบครัว ได้แก่ตระกูลหมื่นคำ , เหล่านะ , สอนเขียว ปัจจุบันคนบ้านกิ้วม่วงส่วนใหญ่อพยพมาจาก 2 ตำบล ในเขตอำเภอสันติสุข ได้แก่ ตำบลทุ่งพงษ์และตำบลป่าแลวหลวง ได้แก่

1. ตระกูลพันชา ต้นตระกูล พ่อชัยพันธ์ พันชา เป็นตระกูลใหญ่ในหมู่บ้านกิ้วม่วง แต่ปัจจุบันลูกหลานส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง ทำให้ตระกูลพันชาลดลง
2. ตระกูลสุทธพงษ์ ต้นตระกูลคือ นายแสง และอุ้ยฟองสุทธพงษ์ ปัจจุบันอายุ 96 ปี
3. ตระกูลหมื่นแก้ว ต้นตระกูลคือ นายหวัน หมื่นแก้ว
4. ตระกูลวรรณ ต้นตระกูลคือ นายดีะ วรรณ
5. ตระกูลสุธรรม ต้นตระกูลคือ นายเงิน สุธรรม

สำหรับตระกูลที่อพยพจากบ้านคอนตูพงษ์

1. ตระกูลเบี้ยพรม
2. ตระกูลไชยอักษร
3. ตระกูลอินเชียง
4. ตระกูลแดงหา
5. ตระกูลคำชมพู

ตระกูลส่วนใหญ่อพยพย้ายมาแต่งงานมีครอบครัวอยู่และนอกจากนี้ยังมีบางส่วนที่ย้ายมาจากบ้านหาดเค็ด ตำบลเมืองจัง ถึงอำเภอภูเพียง ได้แก่ ต้นตระกูลอภัยอรุณ ต้นตระกูลคือ แม่อุ้ยมูล อภัยอรุณ ปัจจุบันได้เสียชีวิต

➤ ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน / การถือครอง

ลักษณะพื้นที่ทำกินส่วนใหญ่ร้อยละ 95 ของทั้งหมดเป็นภูเขาและพื้นที่หมู่บ้านอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจะเสียภาษีให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นภาษีบำรุงท้องที่ (พื้นที่ทั้งหมดของชาวบ้านที่ถือครองไม่มีเอกสารสิทธิ)

➤ แหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค

ลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่ของหมู่บ้านกิ้วม่วง ตั้งอยู่บนเนินเขาทำให้แหล่งน้ำส่วนใหญ่เป็นลักษณะก้นลำห้วยเป็นสระน้ำที่เก็บไว้ใช้ในหมู่บ้าน สระน้ำที่ใช้กันในหมู่บ้านมี 4 สระ ได้แก่

1. สระห้วยคำ การดูแลรักษาจะปล่อยตามธรรมชาติ มีจำนวนครัวเรือนที่ใช้สระนี้ประมาณ 10 ครัวเรือน มีพื้นที่ความกว้างของสระ 17 เมตร ยาว 40 เมตร
2. สระห้วยกก การเก็บน้ำในสระจะเก็บได้น้อย ก้นเพื่อให้มีปริมาณน้ำในบ่อน้ำตื้นมีปริมาณน้ำเพิ่ม ปริมาณพื้นที่สระกว้าง 10 เมตร ยาว 30 เมตร

3. สระยาสา เป็นสระที่เก็บน้ำได้ดี สระนี้จะทำการปล่อยปลา สระนี้จะทำการทำความสะอาดบริเวณรอบ ๆ โดยการถางหญ้า สระนี้จะใช้อุปโภคบริโภคในหมู่บ้านมีพื้นที่กว้าง 70 เมตร ยาว 120 เมตร ในปี 2543 ทางหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนจากสำนักกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน สนับสนุนงบประมาณเสริมคันรอบสระน้ำ

4. สระปางเคาะรับน้ำจากห้วยน้ำรินหรือห้วยไคร้ สระนี้ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากโครงการมียาชาว่า ขององค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งขี้ อบต. ในปี 2542 ชาวบ้านใช้สระนี้ในการปล่อยปลาและรักษาคันป่อและชุดกันน้ำไม่ให้น้ำซึมออก

➤ ลักษณะการใช้น้ำของชาวบ้านแบ่งออกเป็น 2 แบบ

1. การใช้น้ำในการอุปโภค ส่วนใหญ่มาจากสระและน้ำฝน ทางอำเภอ และ อบต. ได้จัดส่งบรื้อแท้งค์น้ำให้กับหมู่บ้านในการเก็บน้ำ

2. การใช้น้ำในการบริโภค ส่วนใหญ่มาจากบ่อน้ำตื้นในหมู่บ้านและน้ำที่เป็นถัง (มีฟ่อน้ำที่นำน้ำสะอาดเพื่อบริโภคจากบ้านป่าแลงหลวงมาจำหน่าย) มีครอบครัวที่ใช้น้ำในการบริโภคประมาณ 10 ครอบครัว

➤ เศรษฐกิจของชุมชนบ้านกิ้วม่วง

อาชีพของชาวบ้านกิ้วม่วงแบ่งเป็น 2 ประเภท

1. อาชีพทำการเกษตร ได้แก่

การปลูกข้าวโพด การทำไร่ข้าว การปลูกถั่วเขียวถั่วลิสง การปลูกกระเทียมในไร่ข้าว และไร่ข้าวโพด และปลูกถั่วลิสงไว้รับประทานและผักสวนครัวในบริเวณไร่

2. อาชีพนอกภาคเกษตร ได้แก่

2.1. การออกไปรับจ้างทำการก่อสร้างและรับจ้างทั่วไป ในเมืองและต่างจังหวัด

2.2. การหาของป่า เช่น กุ้ง (หญ้าไม้กวาด) และมีกวาด (ขี้) นอกจากนี้ยังมีการเก็บเห็ด หน่อไม้ เป็นรายได้รวมถึงเป็นอาหารให้แก่ชุมชนบ้านกิ้วม่วงมาโดยตลอด

➤ สภาพปัญหาของชุมชนโดยทั่วไป

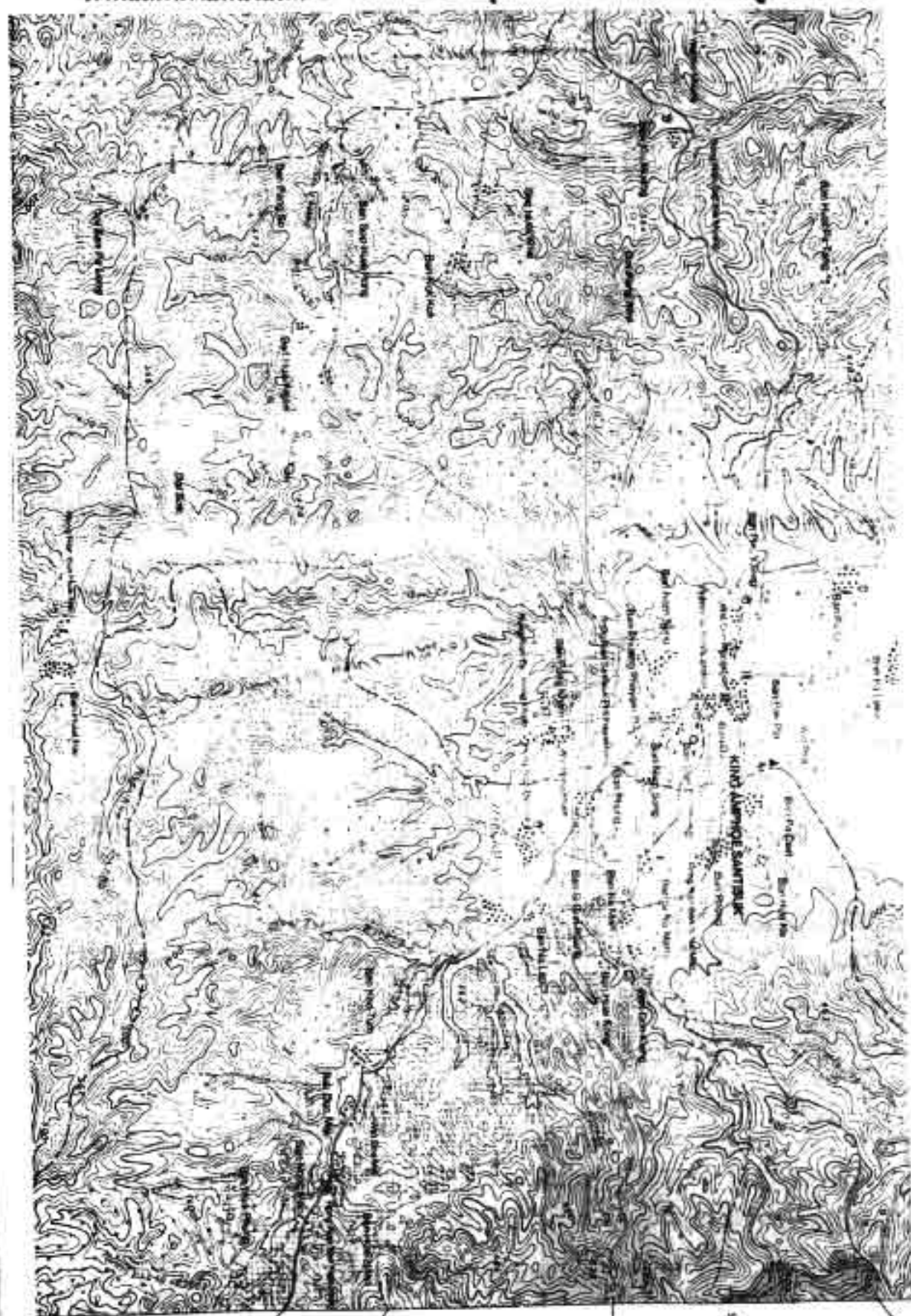
1. การรวมกลุ่มของชาวบ้านในการพัฒนาชุมชน จะไม่มีความเชื่อมั่นในตัวผู้นำรวมถึงการวางตัวของผู้นำและคณะกรรมการชุดปัจจุบัน

2. ปัญหาการเสพยาบ้าในวัยรุ่นและกลุ่มพ่อบ้าน โดยปี 2542 ทางหมู่บ้านกิ้วม่วงได้รับการประกาศจากทางอำเภอว่าเป็นหมู่บ้านปลอดยาเสพติดเป็นหมู่บ้านเดียวในอำเภอสันติสุข

3. ปัญหาของเยาวชนเริ่มตั้งแต่อายุ 12 ปี ที่เข้าป่าล่าสัตว์ในตอนกลางคืนซึ่งจะนำปืนเข้าไปในป่าด้วยทำให้ปัญหาการมั่วสุมและยาเสพติดตามมา

4. ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ และปัญหาการกู้เงินมาใช้ผิดประเภท เช่น กู้มาเพื่อใช้ในการเกษตรแต่นำมาซื้อรถและสร้างบ้าน บางรายกู้แล้วไม่มีเงินใช้หนี้

ภาพแสดงตำแหน่งแม่น้ำลำห้วยบริเวณป่าชุมชนบ้านกิวม่วน และที่ตั้งหมู่บ้าน

100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000

100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000

100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000

50

100

ข. ระดับตำบล : ตำบลศิลาแลง

ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของตัวจังหวัดน่านไปทางทิศเหนือ มีระยะทางจากตัวจังหวัด 65 กิโลเมตรและห่างจากที่ว่าการอำเภอปัวไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ 6 กิโลเมตร พื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขาติดกับดอยภูคามีความสูงจากระดับน้ำทะเล 400 - 950 เมตร มีพื้นที่ 98 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุม 7 หมู่บ้าน โดยมีพื้นที่ป่าชุมชน 10,125 ไร่ มีประชากร 3,750 คน ซึ่งส่วนใหญ่มีเชื้อสายไทลื้อ ตำบลศิลาแลงถูกยกฐานะเป็นตำบลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2506 ซึ่งเดิมตำบลศิลาแลงรวมอยู่กับการปกครองของตำบลปัว ขณะนั้นนายวิโรจน์ สมประสิทธิ์ ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันได้ อนุมัติทางอำเภอให้แบ่งเขตการปกครองใหม่ โดยแยกหมู่บ้านออก 17 หมู่บ้าน ออกจากตำบลปัว โดยมีปลัดอำเภอ ทรวงประศาสตร์ เป็นผู้ตั้งชื่อว่า "ศิลาแลง" ซึ่งเป็นลักษณะหินที่พบในบริเวณนั้น ตั้งแต่วันที่ 1 มิถุนายน 2506 และนายแสง นามวงศ์ เป็นกำนันคนแรกของตำบลศิลาแลง และนาย เมืองดี ปริดาวงค์ ได้รับเลือกตั้งเป็นกำนัน คนที่ 2 แทนกำนันคนเดิมที่เสียชีวิตลง และในช่วงปี 2510 - 2520 หมู่บ้านในเขตตำบลศิลาแลงได้ถูกยุบ 1 หมู่บ้าน เนื่องจากไม่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ใน หมู่บ้าน และมีการแยกหมู่บ้านออกไปตั้งใหม่ทั้งหมด 6 ครั้ง เนื่องจากจำนวนครัวเรือนขยายตัวเพิ่มขึ้น ในช่วงดังกล่าวตำบลศิลาแลงมีถึง 22 หมู่บ้าน และในปี 2520 กำนันเมืองดี ปริดาวงค์ เกษียณอายุราชการลง ทางอำเภอได้ให้มีการเลือกตั้งกำนันขึ้น ผลปรากฏว่า นายธวัช ยั่งยืน ผู้ใหญ่ บ้านจากบ้านหัวน้ำได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันตำบลศิลาแลงเป็นคนที่ 3 เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2520 และในวันที่ 1 มิถุนายน 2525 ทางอำเภอได้อนุมัติให้แยกตำบลศิลาแลง ออกไปอีก 1 ตำบล ได้แก่ ตำบลภูคา มี 12 หมู่บ้าน และให้ตำบลศิลาแลงมี 10 หมู่บ้าน

กำนันธวัช ยั่งยืน ดำรงตำแหน่งเป็นกำนันตำบลศิลาแลง ถึงเดือนพฤศจิกายน 2533 ก็ เกษียณอายุราชการ ทางอำเภอจึงกำหนดให้มีการเลือกตั้งกำนันขึ้นมาใหม่แทนตำแหน่งที่ว่าง โดยใช้ วิธีการเลือกตั้ง ผลปรากฏว่า นายจตุรนต์ หาญยุทธ์ ซึ่งเพิ่งได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่ บ้านหัวน้ำได้ไม่นาน ก็ได้รับเลือกตั้งเป็นกำนันตำบลศิลาแลง คนที่ 4 เมื่อวันที่ 5 มกราคม 2534 และในปี 2537 มีการแยกหมู่บ้านออกจากตำบลศิลาแลง 3 หมู่บ้าน ออกไปรวมกับหมู่บ้านชาวเขา ตั้งตำบลปากกลาง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ทำให้ปัจจุบันนี้ตำบลศิลาแลงมีทั้งหมด 7 หมู่บ้าน เป็น หมู่บ้านไทลื้อ 6 หมู่บ้าน และหมู่บ้านชาวพื้นเมืองอีก 1 หมู่บ้าน

พ่อกำนันจตุรนต์ หาญยุทธ์ ได้เกษียณอายุราชการในปี 2539 ทางอำเภอจึงได้เลือกตั้ง ผล ปรากฏว่า นายมนต์เชียร ช่างเหล็ก ผู้ใหญ่บ้านต้นตอก หมู่ที่ 4 ได้รับการเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งจน ถึงปัจจุบัน (ตุลาคม 2545) และตำบลศิลาแลงได้ถูกยกฐานะเป็นนิติบุคคล (องค์การบริหารส่วน

ตำบล) เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2540 และมีพื้นที่ทั้งหมด 91 โดยมีนายผ่อง ทิมาวงศ์ เป็นประธานฝ่ายบริหารส่วนตำบลศิลาแลง (อบต.ศิลาแลง พฤษภาคม 2545)

➤ สภาพภูมิประเทศ

ตำบลศิลาแลง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอบัว ลักษณะทั่วไปของตำบลศิลาแลง เป็นพื้นที่เนินเขาและเป็นที่ราบ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	จดเขตตำบลวรรณคร
ทิศใต้	จดเขตตำบลปากกลาง
ทิศตะวันออก	จดเขตตำบลภูคา
ทิศตะวันตก	จดเขตตำบลศิลาเพชร

➤ ประชากร

ตารางแสดงจำนวนประชากร ประจำปี 2544

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	ชาติพันธุ์	จำนวนหลังคาเรือน	จำนวนประชากร		
				ชาย	หญิง	รวม
1	เฮี้ย	ไทลื้อ	141	312	274	586
2	ศาลา	ไทยวน	178	356	364	720
3	ดอนไชย	ไทลื้อ	142	281	279	560
4	ดินตก	ไทลื้อ	151	317	336	653
5	หัวน้ำ	ไทลื้อ	126	285	277	562
6	หัวดอย	ไทลื้อ	148	350	346	696
7	ฝาย	ไทลื้อ	65	165	135	300
รวม			951	2,066	2,011	4,077

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลศิลาแลง ปี ๒๕๔๔

➤ การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชุมชนศิลาแลง

ตำบลศิลาแลง อำเภอบัว จังหวัดน่าน ที่อาศัยมีนํ้าและลุ่มน้ำเดียวกันในแต่ละหมู่บ้านของตำบล ตั้งอยู่บริเวณที่ราบเชิงคอยภูคาซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอบัว จังหวัดน่าน

ระยะทางจากตำบลถึงอำเภอบัว ระยะทางจากตำบลถึงอำเภอบัว ประมาณ 5 - 6 กิโลเมตร ตามถนนสายบัว - น้ำยาวและจากอำเภอบัวถึงตัวเมืองจังหวัดน่าน ประมาณ 60 กิโลเมตร ชาวบ้านได้บุกเบิกที่ราบลุ่มเชิงดอยภูคา ทำเป็นผืนนาตำบลปลูกข้าวกันมาแต่อดีต ได้อาศัยลำน้ำกุนเป็นหลักในการเพาะปลูกข้าวและหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนภายในตำบล โดยการตีฝายขุนลำเหมืองกันลำน้ำกุน จำนวน 2 ลูก แบ่งเป็นลำเหมืองสายตะวันตก 1 สาย สายตะวันออก 1 สาย

ลำน้ำกุน เป็นลำน้ำตามธรรมชาติที่ไหลจากป่าชุมชนตำบลศิลาแลง ปูย่าตายายได้ตีฝายแก่งกันน้ำที่ช่องเขาบ้านหัวน้ำ รุดคูน้ำหรือลำเหมืองเป็นสองสาย ลำเหมืองสายตะวันตกจะไหลข้ามเข้าผ่านบ้านลัดเลาะขนานไปตามแนวถนนบัว - น้ำยาว ผ่านที่นาของชาวบ้านหัวน้ำ บ้านตีนตก เข้าสู่บริเวณเขตบ้านตีนตก บ้านหัวดอย บ้านเฮี้ยและไหลผ่านบ้านเกิด บ้านสวนดอกไม้ ตำบลวรนคร สิ้นสุดที่อำเภอบัว ส่วนลำเหมืองสายตะวันออกขนานไปตามแนวเขา ไหลผ่านทุ่งนาของบ้านหัวน้ำ บ้านตีนตก มีฝายช่วยหาญ ฝายช่วยหินลับ และฝายต้อย ลูกเล็ก ๆ รับช่วงทดน้ำลำห้วย สายน้ำจากป่าศิลาแลง ก่อนไหลลงลำเหมืองสู่นาเขตบ้านคอนไชยและบ้านศาลาอีกที ส่วนลำน้ำกุนที่ไหลล้นคันฝายแก่ง จะมีฝายนาหัว ฝายนายาว และฝายทุ่งวัด ตีตักเป็นลูก ๆ ให้ระดับสูงพอทอดเข้านาลองฟากลำน้ำกุน ก่อนไหลรวมกับน้ำข้างที่บ้านเกิด ตำบลวรนคร และรวมกับน้ำบัวที่บ้านแหง ตำบลสถาน และไปสบกับแม่น้ำน่านที่สบบัว บ้านศาลา อำเภอบัววังผา ลำน้ำกุนและลำเหมืองทั้ง 2 สาย ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสลับกับที่ราบ เจริญและหุบเขา สภาพดินยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยอินทรีย์วัตถุตามธรรมชาติ จึงทำให้ประชาชนในพื้นที่โดยเฉพาะผู้ที่ตั้งหลักแหล่ง ในหมู่บ้านใกล้เคียงพื้นที่นี้มีการแผ้วถางป่า เพื่อทำไร่เลื่อนลอยมาก่อน แต่ปัจจุบันราษฎรเหล่านั้นได้งดการทำไร่เลื่อนลอยในพื้นที่นี้โดยเด็ดขาดแล้ว ยังคงไว้ซึ่งบางส่วนของชาวเขาเผ่าม้ง ที่ได้ปลูกพืชสวน เช่น ลิ้นจี่ ซึ่งราษฎร ตำบลศิลาแลง ก็ร่วมกับควบคุมมิให้มีการแผ้วถางและปลูกพืชสวนเหล่านี้ ขยายพื้นที่ออกไปอีก ซึ่งพื้นที่นี้มีประมาณ 20 - 30 ไร่เท่านั้น

ที่ตั้งบ้านเรือน ส่วนใหญ่นิยมตั้งบ้านเรือนรวมกันเป็นหย่อม ๆ บนที่ราบบริเวณหุบเขา ซึ่งแวดล้อมด้วยพื้นที่เพาะปลูก จำพวกข้าว ข้าวโพด ข้าวเหนียว ถั่วลิสง ถั่วเขียว มะพร้าว มะละกอ ขนุน หนามทุเรียน ลักษณะบ้านเรือนโดยทั่วไปเป็นบ้านชั้นเดียว ยกได้สูงจากพื้นดินราว 2 เมตร พื้นปูด้วยฟากไม้ไผ่ ถ้ามีฐานะดีก็จะปูด้วยแผ่นกระดาน หลังคาหน้าจั่ว ในอดีตมักจะมุงด้วยกระเบื้องดินเผา (ดินขอ) เป็นส่วนใหญ่ มีเป็นส่วนน้อยที่มุงด้วยหญ้าคาแบบดั้งเดิม บริเวณภายในมีการแบ่งเป็นสัดส่วน เมื่อขึ้นบันไดจะมีระเบียงไปสู่ชานบ้าน เข้าห้องครัว ห้องนอน บริเวณห้องรับแขก ส่วนใต้ถุนบ้านใช้เป็นที่เก็บของ เช่น เป็นราวแขวนหมอน กระเทียม ข้าวโพด และใช้เป็นสถานที่เก็บเมล็ดพันธุ์พืช เลี้ยงสัตว์ ต่ำข้าว และเป็นสถานที่ทอดผ้า บริเวณรอบ ๆ บ้านจะปลูกพืชผักสวนครัว ไม้ผล และต้นไม้อื่น ๆ

➤ การเปลี่ยนแปลงในยุคต่าง ๆ ของตำบลศิลาแดง

ยุคปาอุตมสมบูรณ์ (ก่อนปี 2490) ช่วงก่อนปี 2490 เป็นช่วงที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์มาก ช่วงนี้ผู้คนจะมีการผลิตแบบยังชีพ การตั้งถิ่นฐานของชาวไทลื้อยังมีจำนวนครัวเรือนไม่มากนัก คนกลุ่มนี้มักจะตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณ 2 ผังแม่น้ำกวน และตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ลำห้วย เช่นที่ห้วยหาญ ภูมิปัญญาการเลือกทำเลที่ตั้งบ้านเรือนของชาวไทลื้อจะเลือกพื้นที่ใกล้น้ำก่อน เพราะต้องอาศัยน้ำในการทำการผลิตพืชผักเพื่อยังชีพ ชาวบ้านจะไม่จับจองที่ดินเป็นของตนเอง แต่จะตั้งถิ่นฐานที่ใดที่หนึ่งชั่วคราวระยะหนึ่งเพื่อทำนา ทำไร่จากนั้นจะย้ายไปทำที่อื่น ปล่อยให้พื้นที่เดิมได้ฟื้นตัวอีกครั้ง เพราะในช่วงนั้นจำนวนประชากรไม่มากสามารถเลือกพื้นที่ได้ตามความต้องการ ไม่ต้องมีการแย่งชิงพื้นที่กัน

อาชีพของชาวตำบลศิลาแดงส่วนใหญ่ ทำสวน ทำนาและทำไร่ แสดงว่าคนเหล่านี้ต้องตั้งถิ่นฐานเดิมอยู่ในบริเวณใกล้แม่น้ำ จะพบการตั้งถิ่นฐานบนที่ราบลุ่มอย่างแม่น้ำกวน ห้วยหาญซึ่งสามารถต่อน้ำจากแม่น้ำมาหล่อเลี้ยงข้าวในนาได้ การย้ายบ้านเรือนจากที่เดิมมาตั้งที่ใหม่ก็ยังยึดบริเวณใกล้แม่น้ำเป็นหลัก เมื่อเกิดชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานถาวรขึ้น มีที่ราบพอที่จะบุกเบิกทำนาได้ผู้ที่เข้าไปตั้งชุมชนในระยะแรกจะเริ่มจากการทำไร่แล้ว บุกเบิกที่นาบนที่ราบออกไป มีการขุดเหมืองฝาย จัดระบบของค์กรเหมืองฝายขึ้นในตำบลศิลาแดง

นอกจากการทำไร่ ทำสวน และทำนาแล้ว ชาวบ้านยังเลี้ยงโดยการหาของป่า สัตว์เป็นอาหาร หาไม้ในป่ามาทำบ้าน ป่าจึงมีความสำคัญต่อชาวบ้านเพราะเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เป็นต้นน้ำลำธาร ด้วยการมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านที่มาตั้งชุมชนในระยะแรกจึงสามารถพึ่งตนเองได้ แม้จะมีข้าวไม่พอกินแต่ก็สามารถหาอาหารทดแทนจากป่าได้ เช่น กลอย หน่อไม้ บางครั้งก็หาของป่าไปขายหรือแลกเปลี่ยนสินค้าจากตัวเมืองน่าน ซึ่งต้องเดินทางโดยใช้ช้างหรือเดินเท้ารอนแรมไป

ต่อมามีประชากรมากขึ้น จึงเกิดมีเส้นทางติดต่อถึงกันมากขึ้น มีพ่อค้าวัวต่างเดินทางหาสินค้ามาขาย เช่น เกลือ เป็นต้น ชุมชนที่ขยายเติบโตและเพิ่มจำนวนมากขึ้นก็เป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนเดิม พ่อค้าที่เดินทางมาค้าขายบางคนก็มาแต่งงานและมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในชุมชนด้วย เมื่อประชากรเริ่มมากขึ้นก็เริ่มมีการจับจองที่ราบสำหรับบุกเบิกในการทำนาตระกูลที่มาอยู่ในชุมชนระยะแรก จึงมักมีที่นาเป็นจำนวนมากตกทอดให้ลูกหลานจนถึงปัจจุบัน เช่น ตระกูลช่างเหล็ก และตระกูลติะแก้ว เป็นต้น แต่เนื่องจากการบุกเบิกในสมัยก่อนไม่มีเทคโนโลยีเข้ามาช่วย มีแต่การใช้แรงงานคนบุกเบิก ดังนั้นผู้ที่เข้ามาจับจองที่ดินหลังก็ยังสามารถหาพื้นที่บุกเบิกเพื่อทำนาได้อย่างเพียงพอ วิถีชีวิตของชาวบ้านในยุคปาอุตมสมบูรณ์ จึงสัมพันธ์อยู่กับ ดิน น้ำ ป่า อย่างลึกซึ้ง ในด้านระบบกรรมสิทธิ์นั้น ชาวบ้านจะมีระบบสิทธิหน้าหมู่บ้านซึ่งเป็นสิทธิของชุมชน เช่น พื้นที่บริเวณป่าช้า วัด ที่ตั้งผีเสื้อบ้าน ส่วนพื้นที่นาและพื้นที่ตั้งบ้านเรือนจะมีระบบเครือญาติควบคุมอยู่ ที่เหล่านั้นจึงเป็นของระบบเครือญาติมากกว่าเป็นสิทธิ์ขาดของคนใดคนหนึ่ง

วัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงอยู่กับดิน น้ำ ป่า ทำให้ชาวบ้านมีประเพณีเกี่ยวกับการใช้ดิน น้ำ ป่า เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีฝ่าย ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากิน ประเพณีความเชื่อเหล่านี้เป็นสิ่งที่คอยควบคุมการใช้ทรัพยากรของชุมชน ลดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร สิ่งเหล่านี้เป็นบรรทัดฐานที่ชาวบ้านต้องปฏิบัติ เมื่อประกอบกับชุมชนมีระบบเครือญาติที่เข้มแข็ง ก็เป็นสิ่งที่คอยกำกับควบคุมให้บรรทัดฐานเหล่านี้ได้รับการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ถ้าผู้ใดทำผิด ญาติพี่น้องก็จะคอยควบคุมตักเตือน ดังนั้นจึงทำให้วิถีชีวิตของผู้คนในยุคนี้สัมพันธ์อยู่กับทรัพยากรอย่างมีขอบเขตที่แน่นอน เกี่ยวกับการใช้ป่าชาวบ้านก็ใช้ไม่มากเกินไปความจำเป็นที่แท้จริง บ้านเรือนที่อาศัยจะไม่สร้างด้วยไม้ใหญ่ แต่จะสร้างง่าย ๆ ด้วยไม้ไผ่หรือไม้เป่า ไม้แงะ และมุงหลังคาด้วยหญ้าคา สาเหตุที่ชาวบ้านสร้างบ้านง่าย ๆ อาจเป็นเพราะขณะนั้นยังไม่มีเครื่องมือตัดไม้ และยังไม่มี ความชำนาญในการโค่นไม้แปรรูปไม้อย่างสมัยปัจจุบัน

ยุคท้าวพานิชย์ (ปี พ.ศ. 2504 – เป็นต้นมา) เป็นยุคของการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและระบบการผลิตทางการเกษตรของประเทศไทย จากระบบเกษตรกรรมดั้งเดิมเพื่อการยังชีพสู่ระบบเกษตรกรรมเคมีเพื่อการค้า อันหมายถึงการปลูกพืชการเลี้ยงสัตว์เชิงพาณิชย์เพื่อส่งออก 40 ปีของการส่งเสริมและการพัฒนาเกษตรกรรมเคมีในประเทศไทย ได้ทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศแนวหน้าของโลก ในการส่งออกผลผลิต และผลิตภัณฑ์สินค้าทางการเกษตร แต่อีกด้านหนึ่งกลับพบว่าเกษตรกรรายย่อยผู้ทำหน้าที่ผลิตอาหารให้กับสังคมไทยและสังคมโลก กลับมีชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความอดอยากยากจน ขาดความมั่นคงด้านอาหารทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ขาดความมั่นคงด้านเศรษฐกิจ รายได้ของครอบครัวเกษตรกรต้องได้รับผลกระทบไปด้วย

(เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคเหนือ, 2540)

การสร้างถนนสายปัว – น่าน (เริ่มสร้าง 2498 เสร็จ 2504) นอกจากจะนำค่านิยมบริโภคนิยมเข้ามาสู่ชุมชนศิลาแลงแล้ว รัฐยังมีการส่งเสริมในการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ โดยจะมีการขนส่งพันธุ์พืช ปุ๋ยเคมี ยาปราบวัชพืช เข้ามาในชุมชน ท้าวพานิชย์ที่สำคัญ ได้แก่ ชาวไทเผดเลี้ยงสัตว์ ตัวลึงมีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อถึงในหมู่บ้าน การเข้ามาของท้าวพานิชย์ในระยะแรก นำความตื่นเตนมาให้กับชาวบ้านในรูปของตัวเงินที่ได้รับ ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำไร่ข้าวโพดเพิ่มมากขึ้น เพราะหากครอบครัวไหนสามารถปลูกได้ในพื้นที่มากเท่าไร ก็หมายถึงเม็ดเงินที่ได้รับจากการขายข้าวโพดเช่นกัน แรงงานในครอบครัวทั้งหมดจึงถูกระดมไปกับการปลูกพืชพาณิชย์เหล่านี้มากขึ้น เริ่มมีการจ้างแรงงานมาช่วยเพราะหากอาศัยเพียงแรงงานในครอบครัวจะไม่เพียงพอ ประเพณีการเอามือ (ลงแขก) เริ่มไม่สำคัญอีกต่อไป

➤ ช่วงอนุรักษ์ (2510 - ปัจจุบัน)

ผืนดินผืนป่าแห่งนี้ได้บันทึกเรื่องราวภูมิปัญญาชาวบ้าน และความเชื่อที่สืบทอดกันมาในรูป ฝัมน้ำ การจัดการน้ำ การจัดการป่า โดยมีองค์กรชาวบ้านเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติเป็นรากฐานในการคลี่คลายปัญหาทรัพยากรป่าไม้ น้ำ ของตำบลศิลาแลง สืบมาจนถึงทุกวันนี้ "เมื่อก่อนมังยังไม่มาอยู่ ชาวนาเขารักษาต้นน้ำ ปลา ปู มีตามลำห้วยหากินได้ตลอดฤดูแล้ง พอชาวเขาอพยพลงมาอยู่ ปลาปูหายหมด ถ้ายังฟันไร่อีกต่อไปจะไม่มีไม้ไผ่ทำบ้านเรือน ไม่มีไม้ทำฟืน จากคำกล่าวของนายเมืองดี ปริตววงศ์ อดีตกำนันตำบลศิลาแลง

ชาวเขาก็อยอมรับความจริงส่วนหนึ่งของการเป็นผู้ถูกกล่าวหาเช่นกัน แต่ส่วนหนึ่งของการเป็นผู้ทำลายก็คือคนพื้นราบ "ก็จริงอยู่ที่ชาวเขาตัดไม้ทำลายป่า แต่ต้องยอมรับข้อหนึ่งว่าชาวพื้นราบเองก็ทำไร่ปลูกข้าวโพด ตัดฟันป่าจากข้างล่างมาพบกันครึ่งทางกลางดอย" (จากคำกล่าวของนายวิโรจน์ ศิริสันติกุล อดีตผู้ใหญ่บ้านปากกลาง) และภาพความจริงที่แฝงไว้ก็อีกเรื่องคือการเลื่อยไม้ใหญ่ขายสร้างบ้าน เป็นที่รู้กันว่าชาวเขาไม่มีทุนซื้อเลื่อยไฟฟ้า นี่คือสภาพปัญหาที่ชุมชนพบ จากนั้นก็มีการพัฒนาที่จะแก้ปัญหาดังนี้

ยุคช่วงปี พ.ศ. 2510 - 2520 จากคำกล่าวของนายเมืองดี ปริตววงศ์ อดีตกำนันตำบลศิลาแลง ปี 2511 - 2520 ตลอดจนอดีตผู้นำ ผู้อาวุโส การรวมตัวของชุมชนเพื่อแก้ปัญหาน้ำขาดแคลนเกิดขึ้นประมาณ พ.ศ. 2511 ซึ่งในปีนั้นชาวนาในชุมชนศิลาแลง ประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำในการทำนาและหลักฤดูกาลเก็บเกี่ยวน้ำในลำห้วยแขนงต่าง ๆ ลดปริมาณเหือดแห้งลงในช่วงฤดูแล้งซึ่งเดิมปกติมันจะมีน้ำไหลหลากตลอดปี แต่ในช่วงเวลานั้น ปรากฏว่าหลังการฤดูเก็บเกี่ยวคือ ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - พฤษภาคม ทุกปีน้ำในห้วยแห้งชาวไร่ชาวนาสามารถทำการเกษตรหลังฤดูเก็บเกี่ยวได้ เกิดสภาพบ้านแตกสาแหรกขาด คนอพยพแรงงาน ทั้งลูกทั้งเมียไปทำงานในเมืองใหญ่ (เชียงใหม่ , กรุงเทพฯ) และในหมู่บ้านที่เคยสงบกับการดำรงชีพก็เกิดขึ้น ใครปลูกอะไรขึ้นมาก็ลักขโมยกันเดือดร้อนไปทั่วชุมชนศิลาแลง

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดผู้นำทางธรรมชาติในหมู่บ้านคอนไชยคือ นายเสริม ต๊ะแก้ว ราษฎรชาวนาคนหนึ่งหมู่บ้านได้เกิดแนวคิดที่จะแก้ปัญหาภาวะวิกฤตจึงปรึกษารือกับญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านด้วยกันในการค้นหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหา และจากการได้แลกเปลี่ยนแนวคิดกับเพื่อนบ้าน เห็นว่าสาเหตุของความแห้งแล้งเกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านเอง เมื่อทุกคนมีส่วนที่ได้พึ่งอาศัยทรัพยากรธรรมชาติก็ควรที่ทุกคนในชุมชนต้องช่วยกันดูแลรักษาป่าอันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารร่วมกัน เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของป่าและแหล่งของน้ำในการยังชีพของชุมชนในอนาคต แต่ด้วยความที่เป็นเพียงราษฎรธรรมดาคนหนึ่ง ซึ่งไม่มีอำนาจที่จะนำแนวคิดไปสู่การ ปฏิบัติ นายเสริม ต๊ะแก้ว ไปปรึกษาพ่อกำนันเมืองดี ปริตววงศ์ ซึ่งมีศักดิ์เป็นพ่อตานายเสริม ต๊ะแก้วเอง ซึ่งพ่อกำนันเมืองดี ปริตววงศ์ ได้นำแนวคิดของนายเสริม ต๊ะแก้วเข้าสู่ที่ประชุมสภาตำบล เพื่อหาแนวทางแก้ไข

ปัญหาพร้อมกับผู้ใหญ่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ เห็นควรมีการอนุรักษ์ป่าและมีระเบียบกฎเกณฑ์ปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งเป็นการที่จะทำให้ชาวบ้านเข้าใจ เนื่องจากแต่ละครอบครัวสร้างบ้านแปงเรือนตามสมัยนิยม และยังเห็นประโยชน์ส่วนตัว และผู้ใหญ่บ้านบางหมู่บ้านก็ไม่ค่อยเอาใจใส่เท่าที่ควร พอทำนั้นจึงมีแนวคิดที่ว่าชาวบ้านในทุกหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากป่า จึงเห็นควรว่าควรให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการรักษาและหาข้อตกลงในการออกกฎระเบียบปฏิบัติร่วมกัน ในรูปแบบการประชุมสภาตำบลสัญจรไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่เริ่มเข้าใจเพราะประสบปัญหาที่ชัดเจน ในเรื่องของการผลิตทางการเกษตรจึงให้ความร่วมมือตลอดมา แต่อย่างไรก็ตามในช่วงนี้วิถีการจัดการดูแลรักษาป่าเป็นเพียงข้อตกลงร่วมกันให้หยุดตัดฟันป่าที่เป็นต้นน้ำ หยุดการทำไร่เลื่อนลอยให้ลงมาทำไร่ที่ดอนทางตอนล่าง พร้อมป้องกันเขตป่าตอนบนให้ฟื้นตัว ห้ามตัดไม้บริเวณลำห้วย ใช้เวลาถึง 5 - 6 ปี ถึงจะยุติการฟันไร่ซึ่งประชาชนก็เริ่มรับรู้และตระหนักกับปัญหาที่เขาเผชิญอยู่

ในปี พ.ศ. 2517 นายเสริม ต๊ะแก้วได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านดอนไชย จึงมีโอกาสดำเนินการร่วมกับพ่อกำนันเมืองดี ปริตาวงศ์ ตลอดจนผู้คนอื่น ๆ ในการรักษาป่าซึ่งมีแนวคิดในการจัดการป่าที่ดีอาศัยการรวมกลุ่มและการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชนร่วมมือช่วยเหลือกัน ผลที่ตามมาคือการเกิดคณะกรรมการอนุรักษ์ป่า ที่มีตัวแทนแต่ละหมู่บ้านเป็นกรรมการ เกิดการเชื่อมต่อกันถึงความคิดและอุดมการณ์สู่การปฏิบัติออกกฎระเบียบเป็นลายลักษณ์อักษร และการแบ่งเขตป่าชุมชนของแต่ละหมู่บ้านและป่าชุมชนหน้าหมู่บ้าน มีอาณาเขตบริเวณที่ชัดเจนที่ทุกคนในตำบลศिलाแลงร่วมกันรักษา

➤ ยุคช่วงปี พ.ศ. 2520 - 2534

สมัยพ่อกำนันรวัช ยังยืน ปัญหาการลักลอบตัดไม้ยังปรากฏให้เห็นบ้างเป็นครั้งคราว สภาตำบลจึงมีมติให้ผู้ใหญ่บ้าน ขอคำสั่งชาวบ้าน 2 คนต่อ 1 หมู่บ้านช่วยเดินตรวจป่าประจำเดือนแบ่งสายขึ้นตรวจป่าตามลำห้วย เริ่มออกกฎ ห้ามชาวบ้านขึ้นไปทำไร่เลื่อนลอย ซึ่งถือว่าเป็นต้นเหตุสำคัญของ การตัดไม้ทำลายป่า ในกรณีขอใช้ไม้ชาวบ้านต้องบอกผ่านผู้ใหญ่บ้านมายังสภาตำบล สภาตำบลจะอนุญาตเป็นรายๆ ไป โดยมีกฎไว้ว่า ขอได้รายละเอียด 3 ต้น ต่อ 1 เดือน/3 ราย โดยผ่านการตรวจสอบของสภาตำบล ผู้กระทำผิดละเมิดกฎเกณฑ์จะถูกลงโทษ โดยยึดไม้เข้าส่วนรวม และปรับไหมเอาเงินเข้าสภาตำบล

สภาตำบลได้ใช้เวทีประชุมสภาตำบลที่เวียนจัดในแต่ละหมู่บ้าน เปิดโอกาสให้ลูกบ้านได้ซักถามความข้องใจต่อกฎเกณฑ์ รับรู้การทำงานและนโยบายปกป้องป่าของสภาตำบล สร้างประชาธิปไตยในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ร่วมกันภายใต้โครงสร้างของสภาตำบล โดยตัวผู้ใหญ่บ้านชาวเขาและชาวพื้นราบอย่างละ 1 คน เป็นผู้ช่วยกำนัน ช่วยในการตัดสินใจของสภาตำบล

ช่วงปี พ.ศ. 2528 ขบวนการองค์กรชาวบ้านอาสารักษาป่าไม้ในรูปแบบ คณะกรรมการรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ต.ศिलाแลง โดยมีสภาตำบลเป็นที่ปรึกษาได้ถูกยอมรับจากสภาตำบลอย่างเป็นทางการ

ทางการ โดยเพิ่มกรรมการตรวจป่าจากเดิมหมู่บ้านละ 2 คน เป็นหมู่บ้านละ 3 คน จากจำนวน 10 หมู่บ้านรวม 30 คน และได้มีการพัฒนากฎระเบียบ ปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชีวิตมากที่สุด และได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร จากคำกล่าวของนายเมืองดี ปรีตวงศ์, อดีตกำนันตำบลศิลาแลง)

ชาวนา ในพื้นที่ตำบลศิลาแลง ซึ่งอาศัยพึ่งพาต้นน้ำลำธาร ปีใดน้ำน้อยก็เข้าใจว่ามีโกรธ เพราะไม่มีการสงวนพิทักษ์กรรม บางปีน้ำมากไป ท่วมไร่นาเสียหาย คนที่มีความเชื่อทางไสยศาสตร์เชื่อว่าอาจมีชาวบ้านบางคนทำผิด เทวดาฟ้าดินจึงลงโทษ บางปีชาวบ้านจะมีการเลี้ยงผีเสื้อบ้านบ้านเสื้อเมือง เช่นที่บ้านดอนไชยจะมีพิธีการเลี้ยงผีเจียงฮ้าง (เชียงฮ้าง)

การเลี้ยงผีห้วย ชาวบ้านมีความเชื่อว่าหากผู้ใดเข้าไปตัดไม้ในป่า หรือเข้าไปทำอะไรเสี่ยงสัตว์หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ในป่า ต่อมาเกิดมีอาการเจ็บไข้เกิดขึ้นและไม่สามารถรักษาด้วยวิธีสมัยใหม่ให้หายได้ จะมีการไปดูเมื่อ (ดูหมอ จากหมอที่ทำพิธีกรรมในหมู่บ้าน) และผลออกมามักจะเป็นลักษณะของบุคคลนั้นเข้าไปลบหลู่ผีห้วย และทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยไม่ขออนุญาตบอกกล่าว ทำให้ผีโกรธ จึงบันดาลให้บุคคลนั้นเจ็บไข้และรักษาไม่หาย จนกว่าจะนำสิ่งของไปเซ่นไหว้และขอขมาลาโทษ จึงจะทำให้อาการเจ็บไข้หายไ

ในปี 2532 ทางสภาตำบลศิลาแลง นำโดยกำนันธวัช ยั่งยืน ซึ่งดำรงตำแหน่งกำนันในขณะนั้น เห็นว่าแนวทางที่จะทำให้การรักษาป่าไม้ของตำบล ได้ผลและรัดกุมชัดเจน ทางสภาตำบลศิลาแลง จึงได้ร่างระเบียบว่าด้วยการรักษาป่าไม้ของตำบลขึ้น โดยการรวบรวมข้อระเบียบ ข้อตกลง วิธีการต่าง ๆ ในการรักษาป่าไม้ของตำบลขึ้นและได้แก้ไขร่างดังกล่าวแล้วเสร็จ เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2532 ได้ชื่อว่า "ระเบียบสภาตำบลศิลาแลง ว่าด้วยการรักษาป่าไม้ ปี พ.ศ. 2532" โดยเนื้อหาหลักจะเป็นการว่าด้วยอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการระดับตำบล

➤ ยุคช่วงปี 2535 - 2545

ยุคการเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารจัดการ ในช่วง 10 ปีนี้มีกำนันที่เข้ามาปกครองและบริหารงาน 2 ท่าน ได้แก่

1. นายจรูญ หาญยุทธ กำนันตำบลศิลาแลง คนที่ 4 เข้ามารับตำแหน่ง ปี พ.ศ. 2544 - 2539 โดยในช่วงปี 2537 มีการเปลี่ยนแปลงแยกการปกครองหมู่บ้านออกจากตำบลศิลาแลง 3 หมู่บ้านไปกับหมู่บ้านชาวเขา ตั้งเป็นตำบลปากกลาง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ในช่วงนี้มีโครงการอนุรักษ์พิชพรรณพื้นบ้านเข้ามาดำเนินการในพื้นที่ โดยคุณลำแพน จอมเมือง เป็นเจ้าหน้าที่สนาม ทำงานในเขตตำบลศิลาแลงได้ประสานงานกับทางมูลนิธิโลกสีเขียว ได้เข้ามาศึกษาดูงานและได้สมทบทุนการอนุรักษ์ป่าชุมชน รวม 20,000 บาท และนอกจากนั้นทางโครงการอนุรักษ์พิชพรรณยังได้ให้การสนับสนุนกลุ่มอาชีพ (ทอผ้า) และกลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น และกำนันจรูญ หาญยุทธ ได้เกษียณอายุราชการลงในวันที่ 30 เมษายน 2539

2. นายมณเฑียร ช่างเหล็ก กำนันตำบลศิลาแลง คนที่ 5 ของตำบลได้รับการเลือกตั้งเข้ามาในวันที่ 23 มิถุนายน 2539 ได้เข้ามาดำรงตำแหน่งกำนันในช่วงรอยต่อการเปลี่ยนแปลงยกสถานะจากสภาตำบลเป็นนิติบุคคล เมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 เป็น "องค์การบริหารส่วนตำบลศิลาแลง" และในปัจจุบันนายผ่อง ทิฆามวงศ์ ได้รับการคัดเลือกเป็นประธานองค์การบริหารส่วนตำบลศิลาแลงคนแรก และคนปัจจุบัน (2545) มีหน้าที่ในด้านการพัฒนาในระดับตำบลโดยภายใต้การเปลี่ยนแปลงของการกระจายอำนาจการบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่น ของกระทรวงมหาดไทย ปี 2540 บทบาทหน้าที่รองการปกครองเป็นของกำนันมณเฑียร ช่างเหล็ก ดูแลประชาชนชาวศิลาแลงทั้งตำบล

ช่วงปี พ.ศ. 2540 การพัฒนาดูแลด้านการจัดการป่าชุมชนของตำบลศิลาแลง จะอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลศิลาแลง (อบต.) โดยมีนายผ่อง ทิฆามวงศ์ เป็นประธานองค์การบริหารส่วนตำบลศิลาแลง ก็ได้มีการประสานงานกับกรมป่าไม้ในส่วนของการออกอุทยานแห่งชาติ ดอยภูคา เข้ามาสนับสนุนภายใต้โครงการป้องกันไฟป่า ในพื้นที่จำนวน 500 ไร่ ในกิจกรรมการทำแนวกันไฟ

ในช่วง ปี 2542 ได้มีกองทุนจากโครงการลงทุนทางสังคม ธนาคารออมสิน ได้สนับสนุนงบประมาณจำนวน 170,000 บาท มาให้กับประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนตำบลศิลาแลง โดยมีกำนันจตุฎ ชาญยุทธ เป็นประธานมีกิจกรรมที่ดำเนินการ ได้แก่ การทำแนวกันไฟ การทำแนวเขต การตรวจป่า และการทำป้ายประชาสัมพันธ์ มีพื้นที่ในการอนุรักษ์ดูแล จำนวน 10,125 ไร่ มีระยะเวลาในการดำเนินการ 4 ปี (ถึงปี 2545)

➤ กิจกรรมด้านการรักษาป่า

กิจกรรมของคณะกรรมการตรวจป่า จะมีหน้าที่ในการออกตรวจป่าและแบ่งหน้าที่รับผิดชอบออกเป็น 2 สาย คือ สายที่ 1 ประกอบด้วย สายขุนห้วยหาญ , ห้วยต้อย , ห้วยหินลับ ให้อยู่ในความรับผิดชอบของบ้านเอี้ย บ้านดอนไชย บ้านศาลา บ้านฝ้าย โดยมีกรรมการตรวจป่า จำนวน 12 คน มีนายมัน ลือยศ เป็นหัวหน้าสายตรวจ สายที่ 2 ประกอบด้วย สายน้ำกุน ห้วยผาจาน ห้วยมีบัว อยู่ในช่วงความรับผิดชอบของบ้านห้วยน้ำ บ้านตีนตก บ้านห้วยดอย โดยมีกรรมการตรวจป่า จำนวน 9 คน มีนายเจสสิยว ขอคำ เป็นหัวหน้าสายตรวจ กรรมการตรวจจะออกปฏิบัติหน้าที่ เดือนละ 2 ครั้ง แต่หากมีเหตุการณ์อื่น เช่น ได้รับแจ้งจากชาวบ้านมีการลักลอบตัดไม้หรือในหน้าแล้งแล้วมีไฟป่า ก็จะตรวจป่าถี่ขึ้นและมีภาระเพิ่มขึ้นทั้งชาวบ้านเอง และกรรมการคือการระวังไฟป่าและการดับไฟป่าร่วมกัน (จากคำกล่าวของนายผ่อง ทิฆามวงศ์ ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลศิลาแลง , นายมัน ลือยศ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลศิลาแลง)

สำหรับการออกตรวจป่าแต่ละครั้ง นายผ่อง ทิมาวงศ์ ประธานองค์การบริหารส่วนตำบลศิลาแลง กล่าวว่า การออกตรวจป่าจะไม่มีการแจ้งล่วงหน้า หากจะสั่งการให้กรรมการออกตรวจป่า โดยผ่านหัวหน้าสายหรือผู้ใหญ่บ้านสั่งเข้าขึ้นตรวจตอนสาย เพื่อกันมิให้ผู้ลักลอบไหวตัวทันกรรมการตรวจป่าต้องไปลงชื่อก่อนตรวจป่าทุกครั้งที่บ้านหัวหน้าสายตรวจ ทั้งไปและกลับพร้อมรับเบี้ยเลี้ยงเป็นค่าอาหารเดิมครั้งละ 8 บาท ปัจจุบันครั้งละ 60 บาท และในระหว่างที่ปฏิบัติหน้าที่หากเกิดเหตุอันตรายถึงแก่ชีวิตทางสภาตำบลฯ ยินดีจัดเงินลงเคราะห์ให้แก่ครอบครัวเป็นเงินจำนวน 10,000 บาท ในกรณีที่ท่านประสบอุบัติเหตุหรือได้รับบาดเจ็บขณะปฏิบัติหน้าที่ออกตรวจป่า ทางสภาตำบลฯ จะพิจารณาให้ความช่วยเหลือตามควรแก่กรณี และดังกล่าวทางคณะกรรมการฯ ได้จัดตั้งเป็นกองทุนขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนการบริจาคจากกลุ่มอาชีพ (ทอผ้า) ในชุมชน ค่าปรับไหมผู้ลักลอบตัดไม้ และจากผู้มาศึกษาตุงานแต่ละครั้งที่ได้รับร่วมบริจาคสนับสนุนการอนุรักษ์ป่า ตลอดจนส่วนราชการ เช่น กรมป่าไม้ ให้การสนับสนุนงบประมาณในส่วนของเงินค่าปรับไหม ในปัจจุบันไม่ค่อยมีเนื่องจากผู้ลักลอบตัดไม้ลดลง เงินที่ได้รับคณะกรรมการได้นำเข้ากองทุนและได้มอบให้นายเจดีย์ว รอดคำ หัวหน้าสายตรวจสายที่ 2 เป็นผู้เก็บรักษาและจ่ายให้แก่คณะกรรมการตรวจป่าในการออกไปปฏิบัติหน้าที่แต่ละครั้ง ให้การออกไปปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการตรวจป่าใช้เวลาเดินป่า 1 วัน เมื่อกลับมาจะให้หัวหน้าสายรายงาน ให้ผู้ใหญ่และกำนันทราบด้วยวาจา ในส่วนหากมีเหตุการณ์ เช่น มีผู้ลักลอบตัดไม้ ซึ่งเป็นลูกบ้านของตนเองหรือคนจากนอกหมู่บ้าน หรือบางครั้งอาจจะจับผู้กระทำผิดไม่ได้ แต่ต้องอาศัยการหาข่าวจากชาวบ้านแจ้งเบาะแส สืบหาตัวผู้กระทำความผิดครั้งหนึ่งของค่าปรับ อีกครั้งหนึ่งที่เหลือจะนำเข้าหมู่บ้าน ถ้าเป็นกรณีของการกระทำความผิดในเขตป่าชุมชนศิลาแลงก็จะนำค่าปรับเข้ากองทุนรักษาป่าของตำบล

และการแบ่งสายตรวจป่าเพื่อให้หมู่บ้านต่าง ๆ รับผิดชอบนั้นเพื่อให้สะดวกในการเดินป่า เนื่องจากเป็นบริเวณพื้นที่กว้าง แต่หากมีเหตุการณ์ที่ต้องระดมกำลังช่วยเหลือ เช่น ฤดูแล้งมีไฟป่าก็มีการระดมกำลังของชาวบ้านทุกหมู่บ้านช่วยเหลือกันดับไฟป่า ตลอดจนการร่วมทำกิจกรรมทำแนวกันไฟและการร่วมกันดับไฟป่าของชาวชุมชนศิลาแลงด้วย

➤ แนวคิดของผู้นำต่อการสืบสานรักษาป่าชุมชน

การที่ทรัพยากรป่าไม้ลดน้อยลงเกิดขึ้นทั่วไปในทุกภาคของประเทศ แต่การที่ชุมชนศิลาแลงโดยการนำของกำนันสามารถจัดการรักษาป่าไว้ มาเป็นเวลา 40 กว่าปี ย่อมแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างไปจากชุมชนแห่งอื่น ๆ โดยเฉพาะบทบาทแกนนำของชุมชน ในกรณีของศิลาแลงเริ่มด้วยการนำของกำนันเมืองดี ปรีดาวงศ์ ซึ่งได้มองเห็นปัญหาและอาศัยกลไกการตัดสินใจร่วมในตำบลที่มีอยู่ขณะนั้น (สภาตำบล) ผลักดันให้มีการออกกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการใช้พื้นที่ป่า การริเริ่มของกำนันท่านนี้ได้สร้างประเพณีของการจัดการป่ากับปัญหาท้องถิ่น โดยวิธีการตัดสินใจร่วมกันของชุมชนทำให้

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของศิลาแลงมีความชอบธรรม และเป็นที่ยอมรับจากทุกฝ่ายรวมทั้งหน่วยราชการ โดยกำนันเมืองดีจะใช้วิธีการออกประชุมสัญญาไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจกับชาวบ้านเกี่ยวกับการรักษาป่าและได้รับรู้ข่าวสารการประชุมของสภาตำบล นับเป็นการใช้อำนาจหน้าที่ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ ส่งผลให้เกิดคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านเข้ามาเป็นสมาชิก และทำให้เกิดความเชื่อของความคิดหรืออุดมการณ์ของผู้นำกับชุมชน ดังเช่นกำนันคนต่อ ๆ มา อาทิ กำนันธวัช ยั่งยืน ปี พ.ศ. 2521 - 2533 กำนันจตุร หาญฤทธิ์ ปี พ.ศ. 2534 - 2538 และกำนันมณฑิร ช่างเหล็ก คนปัจจุบันต่างก็ได้มีส่วนในการต่อเติมสิ่งที่กำนันเมืองดีทำไว้ ทำให้กฎที่ตั้งขึ้นนั้นลงรากยังลึกเป็นสถาบันที่ควบคู่ไปกับกฎประเพณีและเสริมแรงซึ่งกันและกัน มีผลในการปกป้องรักษาป่าของศิลาแลง

การดูแลรักษาป่าในปัจจุบันจะมีคณะกรรมการรับผิดชอบ แต่ในทางปฏิบัติชาวบ้านแต่ละครอบครัวได้ช่วยกันดูแลอีกทางหนึ่ง อีกทั้งชาวบ้านมีความจำเป็นที่ต้องอาศัยลำน้ำเพื่อการเพาะปลูกและอยู่อาศัย ป่าต้นน้ำจึงเป็นสิ่งแวดล้อมที่เห็นเป็นรูปธรรมสำหรับพวกเขา กลุ่มที่ตั้งขึ้นภายใต้การนำของกำนันสามารถทำให้ชาวบ้านมองเห็นผลประโยชน์ร่วมกันของการรักษาป่า ยิ่งได้รับการเสริมแรงด้วยความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับป่า ทำให้กฎเกณฑ์ออกมานั้นมีความหมายต่อชีวิตและเป็นกฎเกณฑ์ที่ส่งเสริมกฎประเพณีของชุมชนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้การที่ชาวบ้านไม่ขายพื้นที่เพาะปลูกหรือบุกรุกป่าเป็นเพราะว่าชาวบ้านไม่นิยมขายที่ดินให้กับบุคคลอื่นพวกเขามุ่งที่จะรักษาที่ดินบรรพบุรุษเหล่านี้ไว้ให้ลูกหลานต่อไป ซึ่งเป็นค่านิยมของชาวบ้านเอง ทำให้การแสวงหาที่ดินใหม่จึงไม่ค่อยเกิดขึ้น

➤ ภูมิปัญญาชาวบ้านต่อการจัดการเหมืองฝาย

ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรซึ่งต้องใช้น้ำจากลำน้ำแม่กูนผ่านการจัดการโดยมีกลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มนี้ได้ทำหน้าที่เป็น "กรมชลประทาน" ของชุมชนซึ่งสอดคล้องกับกรมชลประทานของรัฐตรงที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการ โดยมีการตั้ง "นายฝาย" ให้มีอำนาจที่จะควบคุมดูแลระบบการแบ่งปันน้ำ รวมทั้งยังมีการออกกฎต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้น้ำ การซ่อมบำรุง การระดมแรงงาน ฯลฯ นอกจากนี้แล้วยังมีการตั้งกฎสำหรับปรับผู้ฝ่าฝืนไว้ด้วย โดยมี "นายฝาย" เป็นผู้บังคับควบคุมการใช้กฎ ระบบเหมืองฝายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านในตำบลศิลาแลง พวกเขามีภูมิปัญญาที่คงเทียบได้กับ "วิศวกรรมชลประทาน" ที่สามารถควบคุมธรรมชาติของน้ำได้ระดับหนึ่งเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชน ซึ่งมีระบบการทดน้ำที่ใช้อุปกรณ์ในท้องถิ่น ศิลาแลงเป็นจุดที่คณะกรรมการเหมืองฝายของน้ำกูน ใช้เป็นจุดแยกน้ำเป็นสองสาย สายที่หนึ่งฝายบ้านหัวน้ำ บ้านดอนไชย บ้านเอี้ยและบ้านตีด ส่วนสายที่สองผ่านบ้านดินตก บ้านเก็ดและสวนคอก

เมื่อใกล้ฤดูทำนา "แม่ฝ่าย" หรือ "นายฝ่าย" จะประกาศให้ชาวบ้านช่วยกันเตรียมไม้สำหรับซ่อมตัวฝ่าย แต่ละคนจะเตรียมไม้ไม่ประมาณ 10-15 ท่อน ตามแต่จะตกลงกัน เมื่อถึงเวลาทำงาน ชาวบ้านภายใต้การนำของแม่ฝ่ายจะปักไม้ให้เป็นแถวหน้ากระดานเรียงสอง โดยเว้นระยะให้ห่างพอควร เพื่อเอาหินก้อนขนาดย่อม ๆ ไปเรียงรายซ้อนกันไว้ น้ำจะถูกกักไว้ทำให้มีระดับสูงขึ้น แม้บางส่วนจะเล็ดลอดไปได้บ้าง ซึ่งนับเป็นความชาญฉลาดอย่างยิ่ง มิฉะนั้นกระแสน้ำที่แรงอาจจะพัดทำนบกพังได้โดยง่ายหากน้ำเหนือที่ไหลปามีปริมาณมาก หลังจากนั้นจะมีการปล่อยให้น้ำไหลเข้าที่นาของสมาชิกตามที่ดินตกลงกัน ซึ่งแต่ละแปลงจะได้น้ำในปริมาณเท่า ๆ กัน การดำเนินการเหล่านี้อยู่ภายใต้การดูแลของแม่ฝ่าย

การรู้จักแบ่งปันซึ่งกันและกัน เหมือนรูปแบบขององค์กรเหมืองฝ่ายเป็นบทเรียนที่สามารถถ่ายทอดแนวคิดไปสู่การแบ่งปันผลประโยชน์จากธรรมชาติในรูปอื่นทำได้ง่ายขึ้น เช่น ป่าชุมชน การแบ่งปันน้ำโดยคิดระบบต่าง ๆ ขึ้นมารองรับปากก็เป็นทรัพยากรอีกประเภทหนึ่งที่ต้องการการบริหารจัดการเช่นเดียวกัน

➤ การศึกษาในระดับชุมชน

เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับญาติมิตร เพื่อนร่วมงาน คนรู้จักเป็นการศึกษาที่หลากหลาย ได้เรียนรู้ตั้งแต่เทคนิค ทักษะการพัฒนาอาชีพ ซึ่งนำไปประกอบอาชีพหรือใช้ชีวิตประจำ การถ่ายทอดความรู้เหล่านี้มีสอดแทรกเรื่องของคุณธรรมจริยธรรมให้แก่คนรุ่นหลังด้วย ระบบการคิดของคนโบราณจะไม่คิดแยกส่วนจะคิดอะไรเป็นภาพรวม ซึ่งสังเกตได้จากประเพณีต่าง ๆ มักมาจากอาชีพ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมที่สัมพันธ์กัน การถ่ายทอดความรู้ในชุมชนนี้ ไม่ต้องเข้าสู่ระบบโรงเรียน แต่ถ่ายทอดทางระบบครอบครัว วัด จากการลงมือปฏิบัติจริง โดยไม่ต้องมีใบรับรองว่าได้รับการศึกษาระดับใด เป็นการศึกษาในแนวราบ นอกจากนี้ยังได้รับความรู้จากองค์กรภายนอกทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่และจากพ่อค้า การต่อรองราคาพืชผล จากการศึกษาตามอัธยาศัย คือ การรู้จากหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น ตลอดจนการศึกษานอกระบบที่หน่วยงานราชการและองค์กรชุมชนจัดขึ้นมาให้ เช่น

- สำนักงานการเกษตรอำเภอ ได้ฝึกอบรมเกี่ยวกับปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ให้ได้ผลผลิตที่สูง การไถนุ้ย การดูแลรักษาที่ถูกต้อง
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ จัดกลุ่มแม่บ้านทอดผ้า กลุ่มออมทรัพย์
- ศูนย์สาธิตการตลาดกลุ่มเยาวชนตำบล โดยการสนับสนุนงบประมาณและจัดฝึกอบรม
- สำนักงานปศุสัตว์อำเภอ ได้ฝึกอบรมการเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร แกะ เกษตรกร

- สำนักงานการประมงอำเภอ ได้ฝึกอบรมการเลี้ยงปลาให้เกษตรกรที่สนใจมีพื้นที่การเพาะเลี้ยงปลาในชุมชน
- สำนักงานสาธารณสุข ได้ฝึกอบรมการดูแลสุขภาพของประชาชนในเรื่องต่าง ๆ เช่น สาธารณสุขขั้นพื้นฐาน โรคเอดส์ จัดศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน เป็นต้น
- ศูนย์ฝึกอบรมนอกโรงเรียน ได้เข้ามาให้การศึกษาทั้งสายสามัญและสายอาชีพ
- องค์การพัฒนาเอกชน ได้เข้ามาให้ความรู้แก่ชาวบ้าน จัดเวทีประชุม แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในเรื่องการพัฒนาอาชีพ การทอดผ้า อาชีพทางด้านการเกษตร ตลอดจนการดูแลสุขภาพทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

การจัดการศึกษานอกระบบจากหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้ประชาชนได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้สู่ญาติมิตร เพื่อนฝูง การฝึกอบรมของหน่วยงานต่าง ๆ ที่นำเข้ามาในหมู่บ้าน นับว่าเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถให้ประชาชนได้เรียนรู้จากการฝึกอบรม จะเห็นได้ว่าประชาชนทุกครัวเรือนมีรายได้จากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมกว่าสมัยก่อน และประกอบกับชุมชนศิลาแลงมีศักยภาพในด้านต่าง ๆ เช่น แหล่งน้ำที่พอเพียงแก่เกษตรกรรม ซึ่งกล่าวโดยสรุปการจัดการศึกษานอกระบบมีองค์กรภายนอกได้เข้าไปจัดการเรียนรู้ให้แก่ประชาชน ไม่ได้จัดบ่อยครั้งมักจะเป็นหลักสูตรระยะสั้น ๆ เท่านั้น

➤ วัฒนธรรมความเชื่อต่อวัฒนธรรมการรักษาป่าชุมชน

ด้านวัฒนธรรมและประเพณีที่ดำรงรักษาไว้หรืออนุรักษ์ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านในตำบลศิลาแลง เป็นสังคมแบบเครือญาติ เป็นพี่เป็นน้อง มีลักษณะช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน สังเกตได้จากการมีกันช่วยกันปลูกสร้างบ้าน และในการทำเกษตรยังมีการเอื้อแรงเอามือ คอบมือกันในการดำนา เก็บเกี่ยว กองข้าว ฟาดข้าวกันในระหว่างเครือญาติกันอยู่ แต่ในยามที่แรงงานในครอบครัวขาดแคลนก็มีการจ้างแรงงานกัน ค่าจ้างแรงงานเก็บเกี่ยวตกวันละ 60 - 80 บาท อย่างไรก็ตามหมู่บ้านทั้งสองมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่ค่อนข้างสูง เนื่องจากมีการแต่งงานระหว่างตระกูลทำให้สมาชิกในหมู่บ้านจึงเป็นเครือญาติกันอยู่ จึงส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน

การช่วยเหลืองานต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน เช่น งานแต่งงาน งานศพ งานทอดผ้าป่า งานทอดกฐิน สมาชิกภายในหมู่บ้านจะร่วมใจร่วมกายกันมาก มีความสามัคคีในการทำงานส่วนรวม เพราะต้องการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติพี่น้องกันอยู่ หากสมาชิกในกลุ่มทอดผ้าป่าบ้านใดมีงานศพ กลุ่มทอดผ้าป่าก็จะร่วมเป็นเจ้าภาพงานศพนั้น 1 คืน

ชาวบ้านมีประเพณีวัฒนธรรมการนับถือผี เช่น ผีเรือน ผีปู่ย่า ตายาย ผีสบน้ำ ผีเจ้า หลวงพญาภูคา ผีเชียงรุ่ง เป็นต้น ซึ่งมีผีบรรพบุรุษจะเป็นผู้คุ้มครองหมู่บ้านจากภัยต่าง ๆ หรือผีร้ายที่มาจากหมู่บ้าน ผีประจำท้องที่หรือผีเจ้าถิ่นจะมีอำนาจและอิทธิพลต่อความอุดมสมบูรณ์ และความอยู่ดีกินดีของผู้อาศัยในท้องที่ ในการประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ ของชาวบ้านจะธัญเชิญผีเชียงรุ่ง ผีเจ้า หลวงพญาภูคาให้รับรู้การประกอบพิธีนั้น ๆ ด้วยเช่น พิธีพื้ทธาภิเษก รองวัดป่าเหมือด ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นเครือญาติที่เนื่องกับการมาจากถิ่นเดียวกันหรือบ้านเดียวกัน และการนับถือผีบรรพบุรุษและผีเจ้าท้องถิ่น สิ่งที่ย่อยวัดชุมชนบ้านเข้าด้วยกัน

พิธีเลี้ยงผีสบน้ำ หลังการซ่อมเหมืองฝายและขุดลอกลำเหมือง ชาวบ้านจะหาวันที่ทำการเลี้ยงผีสบน้ำที่เรียกว่า "สบน้ำ" เพราะมีลำห้วยสองสายคือลำห้วยหาญและลำน้ำกุนมาพบกันตรงบริเวณนั้นจึงเรียกว่า "สบน้ำ" พิธีเลี้ยงผีสบน้ำหรือผีฝายของชุมชนศิลาแดงเป็นพิธีเช่นไหว้ผีน้ำที่ดูแลรักษาน้ำให้มีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค ตลอดจนการคุ้มครองผลผลิตทางการเกษตรให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งจะทำพิธีเลี้ยงผีสบน้ำในราวเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคมของทุกปี พิธีการเลี้ยงผีสบน้ำหรือผีฝายเป็นพิธีเช่นไหว้ผีน้ำ ให้ช่วยดูแลน้ำให้เพียงพอในการเพาะปลูก และคุ้มครองผลผลิตให้งอกงามคล้ายพิธีแห่ทางภาคอีสาน แต่พิธีกรรมจะแตกต่างกันไป โดยชาวบ้านจะพากันไปที่ลำน้ำกุนจะวางไถ่ หมู ดอกไม้ ผลไม้ เทียน หมาก เหล้า บุหรี่ วางบนแคร่ที่ตั้งอยู่กลางลำน้ำจะมีร่มปักไว้ตรงกลางแคร่นั้น จากผู้เฒ่าผู้แก่จะทำพิธีบอกให้ผีน้ำมากินของเช่น โดยจะมีผู้วัดความยาวของไม้ว่าผีน้ำกินอิมหรือยัง ถ้าอิมแล้วไม้จะยาวขึ้นเป็นการวัดบารมีของผีน้ำด้วย เมื่อผีน้ำสบน้ำอิมแล้วชาวบ้านจะพากันนำของเช่นไหว้มัดกับไม้ไผ่ไปรอบ ๆ แคร่แล้วจะรดน้ำตรงแคร่นั้นเหมือนฝนตก แล้วนำเอาหัวหมู ไก่ มาประกอบอาหารกินกัน "ผีกินอายุ คนช่วยตอน" คือ ผีกินกลืนอายุคนกินเนื้อ จุดประสงค์การเลี้ยงผีสบน้ำเพื่อให้เกิดความสามัคคีความเสียสละเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เช่น มีการประชุมตกลงกันก่อนจึงจะมีพิธีการเลี้ยงและการเสียสละเงินทองสิ่งสำคัญเป็นการแสดงถึงความกตัญญูต่อธรรมชาติและผีป่าผีเขาที่ปกป้องรักษาป่าชุมชนที่ทำให้น้ำไหลตลอดปี

ชาวนาในพื้นที่ตำบลศิลาแดงซึ่งอาศัยพึ่งพาดันน้ำลำธาร ปีได้น้ำน้อยก็เข้าใจว่าผีโกรธเพราะไม่มีการสังเวฬุกรรม บางปีน้ำมากเกินไปท่วมไร่นาเสียหาย คนที่มีความเชื่อทางไสยศาสตร์เชื่อว่าอาจมีชาวบ้านบางคนทำผิดเวทดาฟ้าดินจึงลงโทษ บางปีชาวบ้านจะมีการเลี้ยงผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง เช่น ที่บ้านคอนไชยจะมีพิธีการเลี้ยงผีเชียงรุ่ง (เชียงรุ่ง)

การเลี้ยงผีห้วย ชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้าหากผู้ใดเข้าไปตัดไม้ในป่า หรือเข้าไปทำไร่เลี้ยงสัตว์หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ ในป่า ต่อมาเกิดมีอาการเจ็บไข้เกิดขึ้น และไม่สามารถรักษาด้วยวิธีสมัยใหม่ให้หายได้ จะมีการไปดูเมื่อ (ดูหมอ จากหมอพิธีกรรมในหมู่บ้าน) และผลออกมามักจะเป็นลักษณะของบุคคลนั้นเข้าไปลบหลู่ผีห้วย และทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยไม่ขออนุญาตบอกกล่าวทำให้ผีโกรธ จึง

ดลบันดาลให้บุคคลผู้นั้นเจ็บไข้และรักษาไม่หาย จนกว่าจะนำสิ่งของไปเซ่นไหว้และขอขมาลาโทษ จึงจะทำให้อาการเจ็บไข้หายไ

➢ ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ภูมิปัญญา ความเชื่อ เรื่องที่อยู่อาศัย และความเชื่อในเรื่องการทำมาหากินได้ถูกปลูกฝังลึกในความรู้สึกโดยมีกระบวนการถ่ายทอด และมีการกล่อมเกลாதงสังคมอย่างเป็นระบบในรูปของการสั่งสอนสมาชิกในครอบครัวกันเอง กิจกรรมในพิธีกรรมต่าง ๆ ตามประเพณีที่มีลักษณะสอดคล้องกับความรู้ ความต้องการของมนุษย์ ความสนุกสนาน และการสอดแทรกคติความเชื่ออย่างแนบเนียน ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีส่วนผลักดันต่อการรวมกลุ่มคนเป็นระบบก่อให้เกิดการปกครองอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีแนวทางปฏิบัติที่คล้ายคลึงกัน นอกจากนั้นกิจกรรมประเพณีและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในรอบปี ยังมีลักษณะสัมพันธ์กับระบบการผลิตในวิถีชีวิตของชุมชนอีกด้วย เช่น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เป็นต้น

ผู้คนในชุมชนศรัทธาความเชื่อ ความเลื่อมใสต่อพระพุทธศาสนา สังเกตเห็นได้จากการที่ชาวบ้านทุกครอบครัวได้ให้ความสำคัญมีส่วนร่วมในกิจกรรม และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาทั้งในด้านสาธารณูปการ คือ ร่วมเป็นเจ้าภาพในการก่อสร้างเสนาสนะและสร้างถาวรวัตถุอื่น ๆ การประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนา ตลอดจนให้ความสนใจในการศึกษาและปฏิบัติตามแบบวิถีชีวิตของชาวพุทธที่แท้จริง โดยเฉพาะในช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนนั้น ในตอนเช้าทุกวันจะมีตัวแทนของหมวดวัด หรือชาวบ้านมาทำบุญทุกวันและนอกจากนั้นในวันธรรมสวนะหรือวันพระทั้งเทศกาลเข้าพรรษาและออกพรรษา และนอกจากนั้นผู้คนในชุมชนจะพากันนุ่งขาวห่มขาวมาทำวัตรสวดมนต์นั่งสมาธิภาวนา ถือศีลอุโบสถนอนคางคกที่วัดเป็นประเพณีนิยมที่ปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นประจำ จนกระทั่งวันออกพรรษาและนอกจากนั้นผู้คนในชุมชนศิลาแลง ยังให้ความสำคัญและเข้าร่วมกิจกรรมโดยปฏิบัติหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนไม่ได้ขาดในวันสำคัญในศาสนาวันอื่นๆ เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันออกพรรษา เป็นต้น ตลอดจนกิจกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในทางศาสนา ที่ชาวศิลาแลงปฏิบัติเป็นประจำ เช่น งานทานข้าวสันบาตร งานพิธีตั้งธรรมหลวง งานพิธีทานสลาก เป็นต้น

➢ การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ

โครงสร้างการเมืองการปกครองภายในตำบลศิลาแลง แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ระดับตำบล และระดับหมู่บ้าน ระดับหมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้านซึ่งมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกในหมู่บ้าน มีบทบาทหน้าที่ในการรับนโยบายของรัฐมาดำเนินการบริหารและปกครอง นอกจากนั้นยังรับผิดชอบในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหมู่บ้าน โดยจะมีผู้ช่วยหรือคณะกรรมการหมู่บ้านตั้งขึ้นตามระเบียบการ

ปกครองของรัฐ มีชื่อย่อว่า กม. ซึ่งหมู่บ้านในชุมชนศิลาแลงทั้ง 7 หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง (อพป.) คณะกรรมการหมู่บ้าน จึงมี 8 ฝ่าย ดังนี้

1. ฝ่ายปกครอง
2. ฝ่ายพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ
3. ฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม
4. ฝ่ายสวัสดิการและสังคม
5. ฝ่ายการคลัง
6. ฝ่ายสาธารณสุข
7. ฝ่ายป้องกัน
8. ฝ่ายพัฒนาสตรี

คณะกรรมการหมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน เป็นรองประธานกรรมการ ประชาชนจะทำการเลือกกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ฝ่ายละ 5 - 9 คน และคณะกรรมการจะเลือกประธานกรรมการ 1 คน ผู้ทรงคุณวุฒิ 2 คน มีวาระ 5 ปี คณะกรรมการทุกฝ่ายจะได้ดำเนินการหรือมีบทบาทก็ต่อเมื่อมีกิจกรรมหมู่บ้านเกิดขึ้น

คณะกรรมการแต่ละหมู่บ้านทำหน้าที่บริการในหมู่บ้าน เช่น การสำรวจข้อมูลต่าง ๆ ของหมู่บ้าน การพัฒนาหมู่บ้าน การเก็บเงินช่วยเหลืองานการกุศล การช่วยเหลือวัด งานโรงเรียน หมู่บ้าน ตลอดจนการเชิญชวนให้สมาชิกในหมู่บ้านใช้สิทธิในการเลือกตั้งทุกระดับ การแบ่งการปกครองในหมู่บ้าน ยังเป็นคุ้มต่าง ๆ แต่ละคุ้มมีหมวดบ้านคอยประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้าน และทำให้แต่ละคุ้มทราบปัญหาและความต้องการของสมาชิกได้อย่างทั่วถึง และเมื่อมีการประชุมภายในหมวดหมู่บ้านจะรวบรวมปัญหาในคุ้มของตนและเป็นตัวแทนเสนอปัญหาต่อที่ประชุมเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาต่อไป

ในระดับตำบลศิลาแลงเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลศิลาแลง มีฐานะเป็นนิติบุคคลและเป็นหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นมีอำนาจอิสระเช่นเดียวกับหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล ประกอบด้วย สภาองค์การบริหารส่วนตำบลและคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล

➢ ผู้นำทางการเมืองและผู้นำธรรมชาติ

ความเป็นผู้นำในท้องถิ่น เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญยิ่งต่อการสร้างระบบการจัดการป่าชุมชน และรวมไปถึงผู้นำท้องถิ่นในด้านการจัดการในส่วนรองชุมชน ซึ่งการคงอยู่ขององค์กรในชุมชน ทั้งนี้ เพราะผู้นำเหล่านี้เป็นผู้ที่ตัดสินใจและบังคับใช้กฎระเบียบของชุมชน จากระบบการจัดการป่าของชุมชน

ชน พบว่าความเป็นผู้นำมีอิทธิพลอย่างสูงต่อความยั่งยืนของการจัดการทรัพยากรในชุมชน และการนำไปสู่ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ผู้นำในชุมชนศิลาแลงเริ่มโดยผู้นำอย่างเป็นทางการคือ กำนัน ซึ่งขอความร่วมมือจากบรรดาผู้ใหญ่บ้าน โดยใช้โครงสร้างของสภาตำบลเป็นกลไกที่สำคัญของกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับการออกกฎระเบียบและการบังคับใช้ ความต่อเนื่องของผู้นำที่ทุ่มเทให้กับการพัฒนาองค์กรในการจัดการป่าชุมชน และการพัฒนาในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นส่วนของชุมชน ผู้นำทำให้กฎระเบียบมีความเข้มแข็ง นอกจากนี้การที่อาศัยผู้นำที่เป็นทางการและองค์กรบริหารระดับท้องถิ่นเป็นกลไกในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการป่าต้นน้ำ ทำให้ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องและได้รับงบประมาณช่วยเหลือ เพื่อใช้ในการติดตามสอดส่องของคณะกรรมการตรวจป่า ทำให้การจัดการป่าต้นน้ำของชุมชนศิลาแลงได้รับการเสริมสถานภาพให้มีความชอบธรรมมากยิ่งขึ้น

➤ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มชุมชน

ความสัมพันธ์ในชนบทในหมู่บ้านจนถึงตำบลศิลาแลงล้วนมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่ ดังเกิดได้จากกิจกรรมทางการเกษตรยังมีการเอามือเอแรงในระหว่างเครือญาติกันอยู่ในยามที่แรงงานในครอบครัวขาดแคลน และมีการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นอยู่กับงานอย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้าน ในตำบลศิลาแลงมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติค่อนข้างสูง เนื่องจากมีการแต่งงานระหว่างตระกูลเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลยิ่งขึ้น จนทำให้สมาชิกของหมู่บ้านจนถึงระดับตำบล จึงเป็นเครือญาติที่น้องกันอย่างเข้มแข็ง

การช่วยเหลืองานต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน ตำบล เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานทอดผ้าป่า งานทอดกฐิน สมาชิกภายในหมู่บ้านและสมาชิกที่อยู่หมู่บ้านใกล้เคียงมาร่วมใจ ร่วมกายกันมาก มีความสามัคคีในการทำงานส่วนรวมเพราะต้องการรักษาความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติที่น้องกันอยู่ หากสมาชิกในกลุ่มทอดผ้าป่าใดมีงานศพ สมาชิกในกลุ่มก็จะร่วมกันเป็นเจ้าภาพงานศพ 1 คืน (ธวัชชัย, 2540)

➤ ทรัพยากรธรรมชาติการจัดการ และระบบกรรมสิทธิ์

1. พื้นดิน

ลักษณะของดินเป็นดินลึกลับมีการระบายน้ำดี มีการซาบซึมน้ำปานกลาง ความสามารถในการอุ้มน้ำที่เป็นประโยชน์ต่อพืชปานกลาง ดินปนมีเนื้อดิน เป็นดินร่วนปนทราย ดินร่วนปนดินเหนียว และดินลูกรังบางส่วนมีสีเข้มของน้ำตาลปนเทา เนื้อดินลุ่มมีเนื้อดินเป็นดินเหนียวสีแดงปนเหลืองถึงสีแดง มีกรวดปนในแต่ละพื้นที่มีปริมาณต่างกัน ลักษณะดินแบบนี้จะพบในป่าเบญจพรรณ ป่าดิบแล้งและป่าดิบเขา และหินที่พบในบริเวณ แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ หินดินดาน หินทรายสีน้ำตาลแดงเกิดสลับเป็นชั้น ๆ และหินปูนสีเทา เทาอ่อน เป็นหินปูนเนื้อแน่น บางที่เป็นหินดินดาน

ตารางแสดงพื้นที่ทำการเกษตร ตำบลศิลาแลง

ลำดับ	รายการ	ม.1	ม.2	ม.3	ม.4	ม.5	ม.6	ม.7	รวม
1	พื้นที่นา (ไร่)	365	1,065	365	204	204	348	286	2,822
2	พื้นที่ไร่ (ไร่)	-	1,000	-	330	314	-	-	1,644
3	พื้นที่สวน (ไร่)	150	150	250	65	107	659	187	1,568
รวมพื้นที่ทำการเกษตร / ไร่		515	2,170	615	599	625	1,007	455	6,034

หมายเหตุ สำนักงานป้าไม้จังหวัดน่าน 2540

ส่วนใหญ่ทุกครัวเรือนจะมีที่ดินทำกินหรือพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ โดยเฉลี่ย 2 - 3 ไร่ / ครอบครัวนั้น แต่บางครัวเรือนยังเป็นของพ่อและแม่อยู่ยังไม่ได้แบ่งให้ คนที่มีที่นาใกล้ลำเหมืองจะให้ผลผลิตดีกว่าที่นาบริเวณที่ห่างออกจากลำเหมือง ปริมาณผลผลิตก็มีได้น้อยกว่าแต่อย่างใด ถึงแม้จะห่างจากลำเหมือง แต่ก็มีน้ำใช้ในแปลงนาอย่างอุดมสมบูรณ์เพราะการอนุรักษ์ป่าของทุกหมู่บ้านของตำบลศิลาแลง

สาเหตุที่แต่ละครอบครัวมีที่ดินถือครองน้อยลง คือ การเพิ่มจำนวนประชากรในชุมชนมากขึ้น ในสมัยก่อนแต่ละครอบครัวมีที่ดินมากพอในการทำเกษตร มีผลผลิตข้าวมากพอจนเหลือขาย จนมาถึงทุกวันนี้พื้นที่ทำกินที่เคยมีมากก็ถูกแบ่งให้สมาชิกที่มีครอบครัว และแยกทำกินที่ดินทำกินรวมไปถึงพื้นที่อยู่อาศัยก็มีจำนวนลดลงอย่างจำกัด

2. พื้นน้ำ

สิ่งที่ยืนยันว่าชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ ยังมีการสื่อความหมายโดยการตั้งชื่อ แม่น้ำ ลำห้วย ตามความเชื่อมีความเป็นมาและการใช้ประโยชน์ เช่น

น้ำกวน (กวน) ลำน้ำที่เกี่ยวเนื่องต่อการดำรงชีพจะไหลจากหุบเขาตอยภูคา ชาวบ้านได้ตีตัวฝ่ายแ่งกันน้ำที่ช่องเขาบ้านหัวน้ำ ขุดคูน้ำหรือลำเหมืองเป็นสองข้าง ลำเหมืองซีกตะวันตกจะไหลข้ามเข้าบ้านหัวน้ำ ลัดเลาะขนานไปตามแนวถนนสายปัว - น้ำยาว ผ่านที่นาของชาวบ้านหัวน้ำ บ้านดินตลก เข้าสู่บ้านหัวดอย บ้านเฮี้ย และไหลผ่านบ้านเก็ด บ้านสวนดอก (ต.ปัว) สิ้นสุดที่อำเภอปัว ส่วนลำเหมืองทางซีกตะวันออกขนานไปตามแนวเขาไหลผ่านทุ่งนาของบ้านหัวน้ำ บ้านดินตลก มีฝ่ายห้วยหาญ ฝ่ายห้วยต้อย และฝ่ายห้วยลับ ลูกเล็ก ๆ รับช่วงทดน้ำลำห้วยสายน้อยจากป่าศิลาแลงก่อนไหลลงสู่ลำเหมือง และอาณาเขตบ้านดอนไชยและบ้านศาลาอีกสายหนึ่ง ส่วนลำน้ำกวนที่ไหลล้นคัน

ฝ่ายแก่งจะมีฝายนาวัว ฝายนายาว และฝ่ายทุ่งวัด ตอนตีดัก เป็นระยะให้ระดับน้ำสูงพอทอดเข้านา สองฟากลำน้ำขุน ก่อนไหลรวมกับน้ำขว้างที่บ้านแก่งและบ้านตีด (ต.ปัว)

➤ เรื่องเล่าของแต่ละห้วย

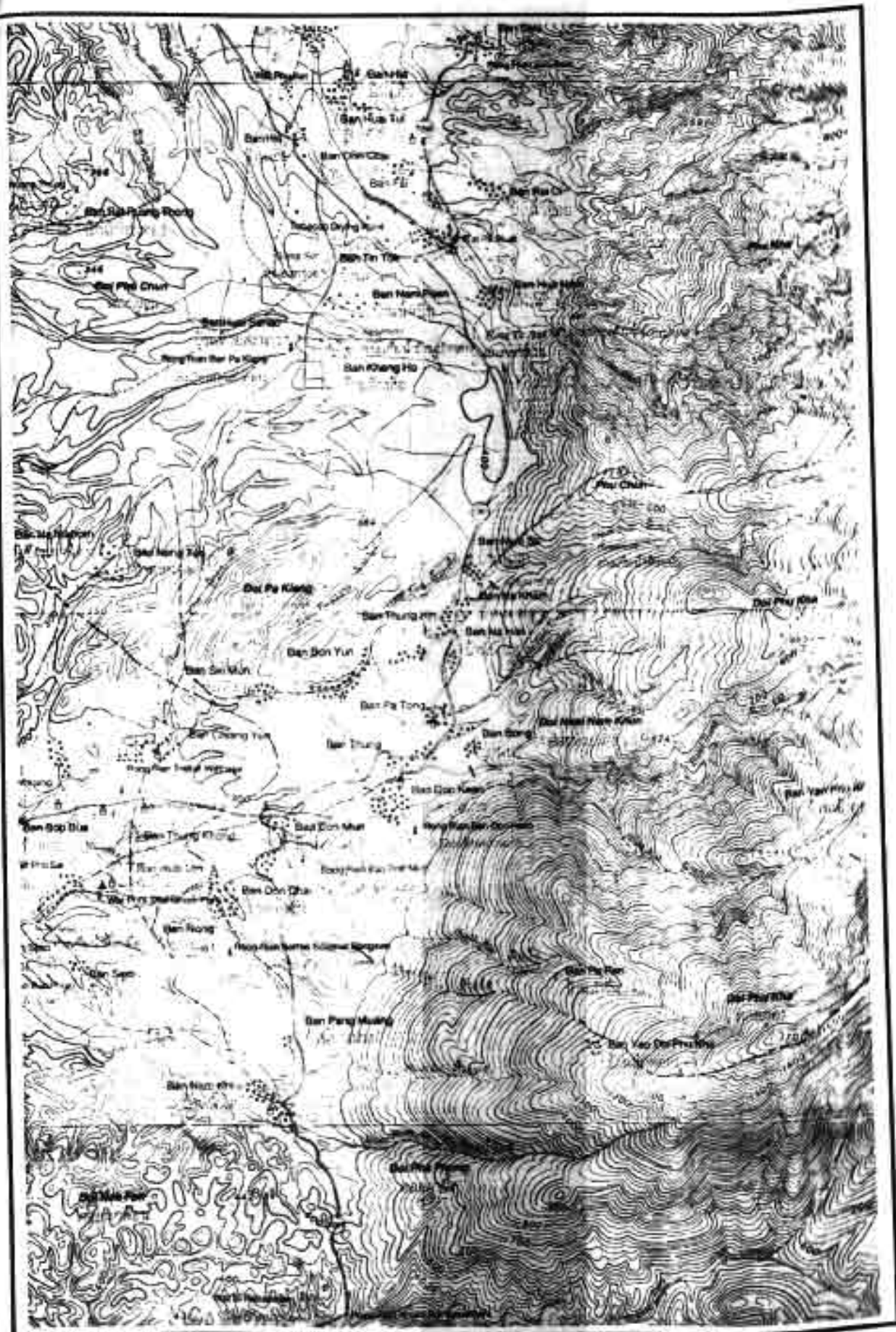
น้ำขุน (กุล) มาจากคำว่า เกือกุล หมายถึง ลำน้ำสายนี้เกือกุลต่อการดำรงชีวิต

ห้วยตอย เชื่อว่า สมัยก่อนในป่ามีสัตว์ร้าย และภูตผีคอยอารักขาป่า หากชาวบ้านจะเข้าไป ในป่าต้องมีการเคาะตี ตอยไม้เพื่อบอกกล่าวภูตผีและไล่สัตว์ร้าย

ห้วยหาญ เล่าว่า ในสมัยก่อนมีเสือโคร่งดุร้ายอาศัยอยู่ในป่า ชาวบ้านไม่มีใครกล้าเข้าไปใน ป่า ต่อมาจึงมีกลุ่มคนที่สามารถฆ่าเสือโคร่งตัวนั้นลงได้ตรงบริเวณห้วยหาญ ปัจจุบันจึงตั้งชื่อว่าห้วย หาญ ซึ่งหมายถึง ความกล้าหาญของคนที่มาเสือได้

ห้วยหินลับ ลำห้วยสายนี้ตลอดทั้งสายจะมีหินชนิดหนึ่งที่ใช้ลับมีดให้คม หินที่ลัวห้วยแห่งนี้ จะมีเนื้อที่ละเอียด ไม่แข็งและอ่อนเกินไปเหมาะสำหรับใช้ลับมีด จึงตั้งชื่อห้วยแห่งนี้ว่าห้วยหินลับ

ภาพแสดงตำแหน่งแม่น้ำลำห้วยบริเวณป่าชุมชนศิลาแลงและที่ตั้งหมู่บ้าน

ค. ระดับอำเภอ : อำเภอบ้านหลวง

➤ ประวัติความเป็นมา

อำเภอบ้านหลวงอยู่ห่างจากตัวจังหวัดน่านไปทางทิศตะวันตก 45 กิโลเมตร ในเส้นทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1091 (น่าน - พะเยา) ในอดีตอำเภอบ้านหลวงเป็น 1 ตำบล (เมื่อปี พ.ศ. 2478) เรียกว่า ตำบลลวด สาเหตุที่เรียกตำบลลวดก็เพราะว่าในอดีตเจ้าผู้ครองนครน่าน เจ้าองค์วิ่ว (วิ่ว) มารุมเจ้าเมืองน่านได้นำเอาช้างเผือกจากอำเภอลอง ผ่านมาเพื่อจะนำไปยังเมืองน่านจึงได้พักใกล้วัดหลวง จึงได้บัญชาให้ราษฎรทั้งหลายทำการสมโภชช้างเผือกเพื่อเป็นสิริมงคลต้อนรับช้างเผือก โดยการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์ ทำให้จึงเป็นที่มาของคำว่า "เมืองลวด" ต่อมาปี พ.ศ. 2478 ตำบลลวดขึ้นอยู่กับอำเภอบ้านม่วง จังหวัดน่าน และในปี พ.ศ. 2495 อำเภอบ้านม่วงได้ถูกเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นอำเภอลอง ในปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดพะเยา และในปี พ.ศ. 2516 อำเภอลอง ได้ถูกแบ่งเขตการปกครองไปอยู่กับจังหวัดเชียงราย ทำให้ตำบลลวดต้องไปเข้ากับอำเภอเมืองน่าน และในปี พ.ศ. 2516 ทางตำบลลวดได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 3 ตำบล คือ ตำบลลวด ตำบลป่าคาหลวง ตำบลบ้านฟ้า เพื่อเตรียมประกาศเป็นกิ่งอำเภอ โดยการนำกราบบังคมทูลโดย ร.ต.ท. ศักดิ์ระพี โพเมือง หัวหน้าตำรวจ น.ป.ท. กราบบังคมทูลต่อองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อขอตั้งกิ่งอำเภอ ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนพลกนิกรในท้องที่ เมื่อวันที่ 12 มกราคม 2516 ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะยกฐานะตำบลลวดขึ้นเป็นกิ่งอำเภอ ต่อมากระทรวงมหาดไทยได้มีการประกาศฯ ลงวันที่ 28 เมษายน 2518 แบ่งเขตท้องที่อำเภอเมืองน่าน จัดตั้งกิ่งอำเภอบ้านหลวงขึ้น

โดยมีเขตการปกครองในขณะนั้น 3 ตำบล คือ ตำบลป่าคาหลวง ตำบลลวด และตำบลบ้านฟ้า ต่อมาในปี พ.ศ. 2523 ได้แยกตำบลใหม่อีก 1 ตำบล คือ ตำบลบ้านฟ้า โดยแยกออกจากตำบลป่าคาหลวง และพื้นที่ตำบลป่าคาหลวงบริเวณใหม่ หมู่ที่ 2 ตำบลป่าคาหลวง ก็ใช้เป็นที่ว่าการอำเภอบ้านหลวง โดยเริ่มเปิดทำการตั้งแต่วันที่ 15 พฤษภาคม พ.ศ. 2518 โดยมี นายสวิงศิริเลิศ เป็นปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอบ้านหลวง และต่อมาได้ยกฐานะเป็นอำเภอบ้านหลวง เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2536 โดยมีนายพิณิจ หาญพาณิชย์ เป็นนายอำเภอบ้านหลวง

➤ ลักษณะทางภูมิศาสตร์

อำเภอบ้านหลวงมีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเทือกเขา ป่าใหญ่ที่ปกคลุมซับซ้อน มีที่ราบน้อยประมาณ 1 ใน 4 ของพื้นที่ทั้งหมด ที่ราบจะอยู่บริเวณเชิงเขาและบริเวณฝั่งแม่น้ำ อันเป็นเขตต้นน้ำที่สำคัญ คือ ดอยหลวง ดอยสีพัน ดอยขุนติ่ม ดอยปันทอง ดอยปิ่นน้อย ก่อเกิดลำห้วยสายเล็ก